

Μοντέρνα αρχιτεκτονική και ορεινό τοπίο: κτίρια εκπαίδευσης του Ν. Μητσάκη

Αλ. Αντωνίου, Αρχιτέκτων, M.Sc Ιστορία της Αρχιτεκτονικής,
Υποψήφιος Διδάκτωρ, Διδάσκων (Π.Δ. 407/80) Α.Π.Θ.

Περίληψη

Στην εργασία αυτή ερευνώνται άγνωστα κτίρια εκπαίδευσης που σχεδίασε ο Νίκος Μητσάκης (1899-1941) για ορεινές περιοχές της χώρας την περίοδο 1927-1940. Ο Ν. Μητσάκης σπούδασε αρχιτεκτονική την περίοδο 1917-1921 στη νεοϊδρυθείσα Σχολή Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., στην οποία το διάστημα 1931-1933 υπηρέτησε ως επιμελητής Κτηριολογίας στην έδρα του καθηγητή Ε. Εμπράρ. Το 1926 προσελήφθη στο αρχιτεκτονικό τμήμα του υπουργείου Παιδείας. Από το 1930 διετέλεσε προϊστάμενος του νεοσύστατου γραφείου μελετών νέων σχολικών κτιρίων μέχρι τον αδόκητο θάνατό του.

Οι τρεις κατηγορίες κτιρίων εκπαίδευσης που εξετάζονται –σχολικά κτίρια, παιδικές εξοχές και μαθητικά-φοιτητικά οικοτροφεία– σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν, στην πλειονότητά τους, για ορεινές κωμοπόλεις, χωριά ή δασώδεις περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας (Σιάτιστα, Τσοτύλι Κοζάνης), της Θεσσαλίας (Περτούλι Τρικάλων) και της Πελοποννήσου (Δημητσάνα, Βυτίνα Αρκαδίας). Μέσα από την παρουσίαση άγνωστων πτυχών του βίου και του έργου του μεσοπολεμικού αρχιτέκτονα, εξετάζονται ζητήματα τυπολογίας, μορφολογίας και κατασκευής των μοντέρνων κτιρίων εκπαίδευσης σε ορεινούς τόπους. Παράλληλα, διερευνάται η επίδραση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών τους. Πρόκειται για οικοδομήματα όλων των κλιμάκων που εντάσσονται ήπια στο ορεινό τοπίο με συχνά πρωτότυπη, μοντέρνα τυπολογία και μορφές που επηρεάζονται από την τοπική παράδοση. Η αποφασιστικής σημασίας συμβολή των τοπικών ευεργετών με μεγάλου ύψους χρηματικές δωρεές για την ανέγερση και λειτουργία σχολείων και οικοτροφείων, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην κλίμακα των κτιρίων, στη φιλόδοξη μορφή, αλλά και στη σύντομη αποπεράτωση τους. Τα στοιχεία που παρατίθενται, προερχόμενα κυρίως από το Αρχείο της Διεύθυνσης Τεχνικών Υπηρεσιών του ΥΠ.Ε.Π.Θ., τεκμηριώνουν την ιστορική και αρχιτεκτονική αξία των λησμονημένων κοσμημάτων της εγχώριας μεσοπολεμικής αρχιτεκτονικής, επισημαίνοντας την αναγκαιότητα αποκατάστασης, ανάδειξης και αξιοποίησης ενός αποθέματος που, σε πολλές περιπτώσεις, βρίσκεται δίχως χρήση και συντήρηση.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία εξετάζει ένα μέρος του εκτεταμένου αρχιτεκτονικού έργου του Ν. Μητσάκη με αντικείμενο κτίρια εκπαίδευσης για ορεινές περιοχές της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Πελοποννήσου που σχεδιάστηκαν από το 1927 μέχρι το 1940. Το έργο που παρουσιάζεται χωρίζεται σε δύο ομάδες με βάση κριτήρια τυπολογικά, μορφολογικά, χρονολογικά και γεωγραφικά. Η πρώτη ομάδα αφορά νέα σχολικά κτίρια και μεταρρυθμίσεις σε υφιστάμενα διδακτήρια στην ορεινή Αρκαδία που σχεδιάστηκαν τα έτη 1927-1928, 1933, 1940 και στην πλειονότητά τους κατασκευάστηκαν. Η δεύτερη ομάδα αφορά κτίρια παιδικών εξοχών και μαθητικών-φοιτητικών οικοτροφείων που σχεδιάστηκαν σε ορεινές περιοχές της Θεσσαλονίκης, της Κοζάνης και των Τρικάλων την περίοδο 1938-1940. Τα περισσότερα από αυτά κατασκευάστηκαν με την πλήρη ή μερική εφαρμογή των αρχιτεκτονικών μελετών. Μολονότι η ανέγερσή τους ξεκίνησε προπολεμικά, η αποπεράτωσή τους ολοκληρώθηκε μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο, στη δεκαετία του 1950. Συναντάται ακόμη η περίπτωση της μη υλοποίησης ορισμένων μελετών.

Στην πρώτη ομάδα ανήκουν τα έργα του Ν. Μητσάκη για το Γυμνάσιο Δημητσάνας (μελέτη: 1927-1928, κατασκευή: ως το 1930), τη μεταρρύθμιση του κτιριακού συγκροτήματος του ιστορικού Δημοτικού Σχολείου-Μουσείου-Βιβλιοθήκης Δημητσάνας (μελέτη: 1927, μερική εφαρμογή: 1931) και την προσθήκη αίθουσας στο Διδακτήριο Θηλέων, γνωστό ως «Παρθεναγωγείο Ψωφίδος» (μελέτη: 1927, εφαρμοσμένη). Πρόκειται για τρεις μελέτες που εκπονήθηκαν την ίδια περίοδο και εντάσσονται στα πρώτα έργα του αρχιτέκτονα, αποτελώντας κατ' ουσίαν μέσα γνωριμίας του με τον τόπο και εργαλεία για την κατανόηση της αρχιτεκτονικής παράδοσης. Η πρώτη ομάδα των σχολικών κτιρίων συμπληρώνεται από τα έργα για το διτάξιο Δημοτικό Σχολείο του ορεινού Ζυγοβιστίου Αρκαδίας (μελέτη: 1933, εφαρμοσμένη) και το Γυμνάσιο της Βυτίνας (μελέτη: 1940, μη εφαρμοσμένη). Κυρίαρχο χαρακτηριστικό των δύο κτιρίων, παρά τις προφανείς διαφορές στα κτιριολογικά προγράμματα και στην κλίμακα των μελετών, είναι η σύζευξη της μοντέρνας τυπολογίας με ένα δημόδες μορφολογικό λεξιλόγιο.

Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν τα έργα του Ν. Μητσάκη για τις Παιδικές Εξοχές «Μέρμνας» στο Χορτιάτη Θεσσαλονίκης (μελέτη 1938, μερική εφαρμογή: 1939-1940), τα οικοτροφεία των Γυμνασίων Τσοτυλίου και Σιάτιστας Κοζάνης (μελέτες 1938 και 1939 αντίστοιχα, μεταπολεμική αποπεράτωση) και η μελέτη για το Ησυχαστήριο των φοιτητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στο δάσος Περτουλίου Τρικάλων (μελέτη: 1939-1940, μεταπολεμική αποπεράτωση). Την ομάδα αυτή συμπληρώνουν οι Παιδικές Εξοχές Αρόης (μελέτη: 1938, εφαρμοσμένη, κατεδαφισμένη), οι οποίες, αν και κτίστηκαν για μια λοφώδη περιοχή της Πάτρας και όχι για ορεινό τόπο, εμφανίζουν σημαντικές αναλογίες με τα παραπάνω έργα της ομάδας.

Στα πλαίσια της εργασίας αυτής ερευνώνται οι άγνωστες αρχιτεκτονικές μελέτες των έργων που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Για ορισμένα από αυτά, το όνομα του δημιουργού τους δεν ήταν γνωστό και η αρχιτεκτονική τους αξία δεν είχε επισημανθεί με αποτέλεσμα να βρίσκονται στην αφάνεια και, σε κάποιες περιπτώσεις, να έρχονται αντιμέτωπα με την εγκατάλειψη. Στη συνέχεια, μετά από μια σύντομη παρουσίαση στοιχείων της βιογραφίας του αρχιτέκτονα, ορισμένα από τα οποία είναι πρωτοφανέρωτα, θα επιχειρήσουμε να μελετήσουμε ζητήματα τυπολογίας, μορφολογίας και κατασκευής των μεσοπολεμικών κτιρίων εκπαίδευσης σε ορεινές περιοχές, να επισημάνουμε τη σύμπραξη των τοπικών κοινωνιών στην ανέγερσή τους, να αναδείξουμε τις επιδράσεις του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος στο σχεδιασμό και στην υλοποίησή τους, αλλά και να υπογραμμίσουμε την κατάσταση διατήρησης και τις δυνατότητες αξιοποίησής τους.

Νεότερα βιογραφικά στοιχεία για τον Νίκο Μητσάκη

Ο Ν. Μητσάκης γεννήθηκε στον Πύργο Ηλείας το 1899. Ο πατέρας του, Μιχαήλ, ήταν πολιτικός μηχανικός στο επάγγελμα και η μητέρα του προερχόταν από γνωστή οικογένεια σταφιδεμπόρων του Πύργου. Ο νεαρός Νικόλαος είχε τέσσερα αδέρφια, τον Κώστα, τη Μαρίκα, την Αγγελική και τη Μελομένη¹. Οι δύο τελευταίες συνέβαλαν καθοριστικά στην εξασφάλιση στοιχείων για τη βιογραφία και την εργογραφία του αρχιτέκτονα.

Ο Μητσάκης φοίτησε σε ιδιωτικό δημοτικό σχολείο, δημόσιο σχολαρχείο και ακολούθως στο Η΄ Γυμνάσιο Αρρένων στα Κάτω Πατήσια. Σημαντικό κεφάλαιο στη βιογραφία του αποτελούν οι σπουδές του στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Ανήκει στην ομάδα των πρώτων σπουδαστών που εισήχθησαν στη νεοϊδρυθείσα «Ανώτατη Σχολή Αρχιτεκτόνων», το 1917, και έλαβαν το δίπλωμά τους το 1921². Η επίδοση του Μητσάκη, όπως πιστοποιεί ο πί-

¹ Πληροφορία από φωτογραφία της οικογένειας Μητσάκη στο αρχείο της Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ, την οποία ευχαριστώ θερμά για την παραχώρηση αντιγράφου, Αθήνα, Δεκέμβριος 2009.

² Ε. Μαρμαράς, Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ, *Δώδεκα Έλληνες Αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2005, σ.228.

νακας βαθμολογίας του³, ήταν καλή στη συντηρητική και οργανωμένη σε γερμανικά πρότυπα σχολή. Ανάμεσα στα μαθήματα που παρακολούθησε, έλαβε υψηλή βαθμολογία στην Παραστατική Γεωμετρία (86.25/100), στην Ελευθερογραφία (95/100), στη Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική (77.50/100), στην Αρχιτεκτονική της Αναγέννησης (80/100), στη Ζωγραφική (77.50/100) και στην Πλαστική (85/100). Έλαβε «δίπλωμα αρχιτέκτονος» με γενικό βαθμό 7.31 «Καλώς»⁴. Την ίδια περίοδο απονεμήθηκε δίπλωμα και σε άλλους ένδεκα συναδέλφους του, τους Ι. Βασιλείου, Μ. Βιαγκίνη, Κ. Δήμου, Γ. Καμπανέλλο, Γ. Μακαρονά, Κ. Μαράτο, Γ. Μεταξά, Κ. Μπίρη, Κ. Παπαδάκη, Ν. Σαλβαρλή και Α. Τοτόμη⁵.

Μετά το πέρας των σπουδών του ο νεαρός αρχιτέκτων στρατεύτηκε και έλαβε μέρος στη Μικρασιατική Εκστρατεία. Αποσπάσθηκε στην Αδριανούπολη της Ανατολικής Θράκης πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922. Το 1923 απολύθηκε από το στράτευμα και για μια διετία περίπου συνεργάστηκε με την κατασκευαστική εταιρία «Κέκρων»⁶.

Το 1926 αποτελεί ορόσημο για τη βιογραφία του Μητσάκη και, κατά συνέπεια, για την πορεία της ελληνικής αρχιτεκτονικής στην περίοδο του Μεσοπολέμου. Τη χρονιά εκείνη, ο αρχιτέκτων προσελήφθη στην Τεχνική Υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας⁷, κίνηση που δείχνει να επιβεβαιώνει την ρευστότητα της δεκαετίας του '20, εποχή κατά την οποία πολλοί νέοι αρχιτέκτονες προσπάθησαν να εξασφαλίσουν απασχόληση στις κρατικές υπηρεσίες ή στον τομέα της ιδιωτικής κατοικίας. Η εργασία του στον φορέα αυτόν του έδωσε την ευκαιρία να μελετήσει –και να υλοποιήσει σχεδόν στην πλειονότητά τους– δεκάδες σχολικών κτιρίων σε ολόκληρη τη χώρα για περίπου μια δεκαπενταετία, μέχρι την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, όπως πιστοποιείται από τις μελέτες που υπέγραψε είτε ως μελετητής, είτε ως προϊστάμενος του γραφείου μελετών⁸. Ο Ν. Μητσάκης στρατεύτηκε για δεύτερη φορά, ως εθελοντής, στον πόλεμο του 1940⁹. Στις 25 Απριλίου 1941 βρήκε το θάνατο σε δυστύχημα έξω από την Αθήνα¹⁰ και η ελληνική αρχιτεκτονική έχασε πρόωρα τον κορυφαίο θεράποντά της¹¹. Η γενική αντιμετώπιση του έργου του Μητσάκη –ενός από τους σημαντικότερους

³ Έρευνα Αλ. Αντωνίου στο Αρχείο Ε.Μ.Π., Αθήνα, Σεπτέμβριος 2008.

⁴ «Το εν Αθήναις Εθνικόν Μετσόβιον Πολυτεχνεῖον ἀπονέμει τῷ κυρίῳ Νικολάῳ Μ. Μητσάκῃ ἐκ (–) ἐκπληρώσαντι πάντας τὰ εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς τῶν Ἀρχιτεκτόνων τὰς ἐπιβαλλομένας υποχρεώσεις υποστάντι τὰς ετησίας ἐπὶ προαγωγῇ ἐξετάσεις καὶ τὴν ἐπὶ διπλώματι δοκιμασίαν ἐν ἔτει 1921 καὶ τυχόντι τοῦ βαθμοῦ 7.31 (Καλῶς) τὸ παρὸν δίπλωμα ἀρχιτέκτονος». Έρευνα Αλ. Αντωνίου στο Αρχείο Ε.Μ.Π., Αθήνα, Σεπτέμβριος 2008.

⁵ *Διπλωματούχοι Ἀνωτάτων Σχολῶν Ε.Μ.Π. 1890-1949*, Εθνικόν Μετσόβιον Πολυτεχνεῖον, Αθήναι 1950, σ.143-144. Από τους συναδέλφους του Μητσάκη ξεχωρίζουμε τους Ιωάν. Βασιλείου, Κων. Δήμου, Κων. Μπίρη και Κων. Παπαδάκη. Βλ. Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ (επιστ. επιμ.), *Ελληνική Αρχιτεκτονική Εταιρεία. Αρχιτέκτονες του 20^{ου} αιώνα*, σ.158-169, 172-179, Κ.Η. Μπίρης, *Αι Αθήναι από του 19^{ου} εις τον 20όν αιώνα*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 2005 (Α' έκδ. 1966), σ.1, *Τεχνικά Χρονικά*, 181/1.7.1939, σ.191.

⁶ Ε. Μαρμαράς, Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ, *ό.π.*, σ.228.

⁷ Α. Γιακουμακάτος, *Ιστορία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής 20ός αιώνας*, Νεφέλη, Αθήνα 2003, σ.41. Βλ. επίσης: Δ. Φιλίππιδης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, Μέλισσα, Αθήνα 1984, σ.209-214.

⁸ Κ. Κυριακού, *Το Αρχείο της Δ΄νσης Τεχνικών Υπηρεσιών του ΥΠΕΠΘ (1898-1986). Συνοπτικό αριθμητικό ευρετήριο με Παράρτημα αρχιτεκτονικών σχεδίων*, Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αθήνα, 1993 (Β' έκδοση).

⁹ Από επιστολή στο αρχείο Ν. Μητσάκη προκύπτει ότι ο Μητσάκης επρόκειτο να στρατευθεί την 1^η Αυγούστου 1940. Άλλωστε, τον Ιούλιο 1940 βρίσκονταν σε εκκρεμότητα σημαντικές μελέτες του, όπως το Ησυχαστήριο Φοιτητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στο Περτούλι Τρικάλων και το Δημοτικό Σχολείο Συκεών Θεσσαλονίκης, έργα για την υλοποίηση των οποίων διατηρούσε στενή συνεργασία με επιβλέποντα πολιτικό μηχανικό στη Θεσσαλονίκη. Έρευνα Αλ. Αντωνίου στα Α.Ν.Α. Μουσείου Μπενάκη, Αθήνα, Δεκέμβριος 2009. Για το σχολείο Συκεών, βλ.: Α. Αντωνίου, «Κινδυνεύει το παλαιό Δημοτικό Σχολείο Συκεών» *Τεχνογράφημα Τ.Ε.Ε./Τ.Κ.Μ.*, 385/15.11.2009, σ. 19.

¹⁰ Κατά μια άποψη, ο Ν. Μητσάκης σκοτώθηκε συνεπεία του Πολέμου (βλ. Α. Γιακουμακάτος, «Νίκος Μητσάκης. Ένας παραμελημένος δημιουργός του μεσοπολέμου», *Το Βήμα-Νέες Εποχές*, 6.6.1999). Κατ' άλλη άποψη ο θάνατός του δεν είχε σχέση με πολεμική επιχείρηση τον Απρίλιο του 1941, αλλά επρόκειτο για τροχαίο δυστύχημα (μαρτυρία Μ. Καρδαμίτση-Αδάμη στον συγγραφέα, Αθήνα, 9 Δεκεμβρίου 2009).

¹¹ Σημειώνεται επίσης ότι την περίοδο 1931-1933 ο Μητσάκης διετέλεσε επιμελητής στην έδρα κτιριολογίας του καθηγητή Ε. Hébrard στην Αρχιτεκτονική Σχολή του Ε. Μ. Πολυτεχνείου.

πρωτεργάτες της μοντέρνας ελληνικής αρχιτεκτονικής– σήμερα, ογδόντα χρόνια μετά το θάνατό του, σκιαγραφεί, δυστυχώς, την περιθωριακή, σε πολλές περιπτώσεις, θέση που κατέχει το μοντέρνο κτιριακό απόθεμα στο δομημένο περιβάλλον μας.

Το Γυμνάσιο Δημητσάνας

Η Δημητσάνα είναι ιστορική ορεινή κωμόπολη του νομού Αρκαδίας και πρωτεύουσα της επαρχίας Γορτυνίας. Αποτελεί εμπορικό, οικονομικό και διοικητικό κέντρο της περιοχής ήδη από τον 18^ο αιώνα και σημερινή έδρα ομώνυμου δήμου¹² με πληθυσμό που ανέρχεται σε 610 κατοίκους. Απέχει εξήντα χιλιόμετρα από την Τρίπολη και διακόσια είκοσι πέντε χιλιόμετρα από την Αθήνα. Χτισμένη πάνω στην αρχαία Τεύθιδα, απλώνεται αμφιθεατρικά πάνω σε δύο αντικριστούς λόφους, στους πρόποδες των οποίων βρίσκεται το φαράγγι του Λούσιου ποταμού. Γενέτειρα ιστορικών μορφών του απελευθερωτικού Αγώνα του 1821, η Δημητσάνα αποτελεί ένα ζωντανό μουσείο της αρχαίας, μεσαιωνικής και νεότερης ελληνικής ιστορίας, όπως επίσης της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Η κωμόπολη φημίζεται για την πλούσια εκπαιδευτική της παράδοση, αφού στη γειτονική Μονή Φιλοσόφου λειτούργησε κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η γνωστή «Σχολή της Δημητσάνας». Για τον ιστορικό αυτό τόπο εκλήθη ο Νίκος Μητσάκης να σχεδιάσει ένα νέο διδακτήριο, που επρόκειτο να στεγάσει το Γυμνάσιο της ορεινής κωμόπολης.

Εικόνα 1. Ν. Μητσάκης, Γυμνάσιο, Δημητσάνα Αρκαδίας, 1927-1931. Άποψη της μεσημβρινής πρόσοψης (φωτογραφία 2009).

Photo 1. N. Mitsakis, High School, Dimitsana, Arkadia, 1927-1931. View of the southern front elevation (photograph 2009).

Το διδακτήριο στη Δημητσάνα (εικ. 1) ξεχωρίζει για την αξιόλογη αρχιτεκτονική του ιστορία: το κτισμένο με ντόπια πελεκητή πέτρα αρχιτεκτόνημα σε δεσπόζουσα θέση είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη μορφή του Νικολάου Αθ. Μακρή-Λεονάρδου. Ο Ν. Μακρής, μεγάλος ευεργέτης της Δημητσάνας, προέβη το 1851 σε μεγάλη δωρεά, συστήνοντας το γνωστό Κληροδότημα Ν. Μακρή, που διέθεσε 4.300.000 δραχμές για την ανέγερση του σχολικού κτιρίου¹³. Οι δημότες της Δημητσάνας, για να εκφράσουν τα αισθήματα ευγνωμοσύνης προς τον ευεργέτη της πόλης τους, ύψωσαν προτομή του Ν. Μακρή μπροστά από την πρόσοψη του διδακτηρίου¹⁴. Δίπλα από την προτομή του Ν. Μακρή, τοποθετήθηκε η προτομή του Δημ. Πολ. Παππούλια, καθηγητή του Αστικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ο οποίος επί δώδεκα χρόνια διετέλεσε διαχειριστής στο Κληροδότημα Ν. Μακρή του Κλιμακί-

¹² Ο Δήμος Δημητσάνας αποτελείται από τα δημοτικά διαμερίσματα Ζάτουνα, Βλόγγου, Ζυγοβιστίου, Καρκαλού, Μάρκου, Μελισσόπετρας, Παλιοχωρίου, Παναγιάς, Ράδου και Ριζοσπηλιάς.

¹³ Η ελληνική κυβέρνηση διέθεσε 700.000 δραχμές και το συνολικό ποσό της δαπάνης ανήλθε στα 5.000.000 δραχμές. Από το ποσό αυτό καλύφθηκαν οι δαπάνες για την προικοδότηση του διδακτηρίου με τα απαραίτητα όργανα φυσικής και χημείας, επίπλων, εποπτικών οργάνων και μέσων διδασκαλίας, όπως επίσης η ανακαίνιση και διαρρύθμιση των αιθουσών του διδακτηρίου στην πλατεία Αγ. Κυριακής.

¹⁴ Η προτομή φέρει επιγραφή με τη φράση: «ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΚΡΗΣ, ΜΕΓΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΣΑΝΗΣ».

ου Αθηνών και ήταν πρόεδρος της Διαχειριστικής Επιτροπής, όταν οικοδομείτο το διδακτήριο του Γυμνασίου¹⁵.

Οι εργασίες οικοδόμησης του κομψού κτιρίου πραγματοποιήθηκαν την περίοδο 1930-1931¹⁶. Πρόκειται για ένα από τα πρώτα έργα του αρχιτέκτονα που υλοποιήθηκε στο ξεκίνημα της σταδιοδρομίας του. Το διαθέσιμο αρχαικό υλικό αποκαλύπτει δύο προτάσεις¹⁷ που σχεδιάστηκαν στα πλαίσια της μελέτης, την περίοδο Ιουνίου 1927-Σεπτεμβρίου 1928, με εμφανείς διαφορές μεταξύ τους.

Η *πρώτη πρόταση* παρουσιάζει την οργάνωση ενός διώροφου σχολικού κτιρίου με έξι αίθουσες διδασκαλίας, γραφείο διδασκόντων, αμφιθέατρο φυσικής-χημείας, χώρο φύλαξης των οργάνων και υπόστεγο γυμναστικής. Το κτίσμα, που αναπτύσσεται σε δύο πτέρυγες, εγκάρσια τοποθετημένες μεταξύ τους, σχεδιάζεται σε περίοπτη θέση, στο βόρειο τμήμα ενός ιδιαίτερα επικλινούς γηπέδου. Εξαιτίας της έντονης κλίσης, η πτέρυγα των αιθουσών γίνεται διώροφη, ενώ η πτέρυγα του αμφιθεάτρου και του γυμναστηρίου μονώροφη. Οι αίθουσες διατάσσονται σε σειρά και προσανατολίζονται προς τα νοτιοανατολικά. Μεγάλα ανοίγματα σχεδιάζονται για να παρέχουν στους εσωτερικούς χώρους άφθονο φως και αέρα. Ένας επιμήκης διάδρομος κίνησης, στα βορειοδυτικά, εξασφαλίζει την προσπέλαση στις αίθουσες. Στο νοτιοδυτικό άκρο του σχηματίζεται κλιμακοστάσιο που οδηγεί στο κατώτερο επίπεδο και στη σχολική αυλή. Το αμφιθέατρο, στην πτέρυγα με το μικρότερο μήκος, είναι μια ευρύχωρη αίθουσα ορθογωνικής κάτοψης με μια σειρά ανοιγμάτων προς τα νοτιοδυτικά. Στη συνέχεια του αμφιθεάτρου και σε μικρή υποχώρηση σχεδιάζεται το επίμηκες γυμναστήριο, που άλλοτε σχεδιάζεται ως υπόστεγο και άλλοτε ως στεγασμένος χώρος με μια σειρά ανοιγμάτων.

Ενδιαφέρων παρουσιάζεται ο πειραματισμός του αρχιτέκτονα αναφορικά με τη μορφολογία του κτιρίου. Οι κτιριακοί όγκοι άλλοτε παρουσιάζονται επιχρισμένοι, έχοντας τα δώματά τους βατά, και άλλοτε με καλοσχηματισμένη εμφανή λιθοδομή και δικλινείς κεραμοσκεπές. Οι ποδιές των παραθύρων υποχωρούν και οι παραστάδες, που παρεμβάλλονται ανάμεσα στα ανοίγματα, τονίζονται και στέφονται από επιμήκη επιστύλια. Στοιχεία αυτής της μορφολογίας ανιχνεύονται και σε άλλα έργα του αρχιτέκτονα με γνωστότερο το γυμνάσιο θηλέων «Αριστοτέλης» στην Αθήνα (1929), η ανέγερση του οποίου ξεκίνησε σε σχέδια του αρχιτέκτονα Ιωάννη Αντωνιάδη¹⁸.

Η απλή εκδοχή της πρώτης πρότασης με τις επιχρισμένες προσόψεις, που δεν εφαρμόστηκε, φέρνει στη μνήμη μας άλλες μελέτες του Μητσάκη, που εκπονήθηκαν στο ξεκίνημα της εργασίας του στο αρχιτεκτονικό τμήμα, όπως η μελέτη για το διδακτήριο στοιχειώδους εκπαιδύσεως στην άλλοτε συνοικία Μεβλαχανέ, σημερινή Καλλιθέα Θεσσαλονίκης

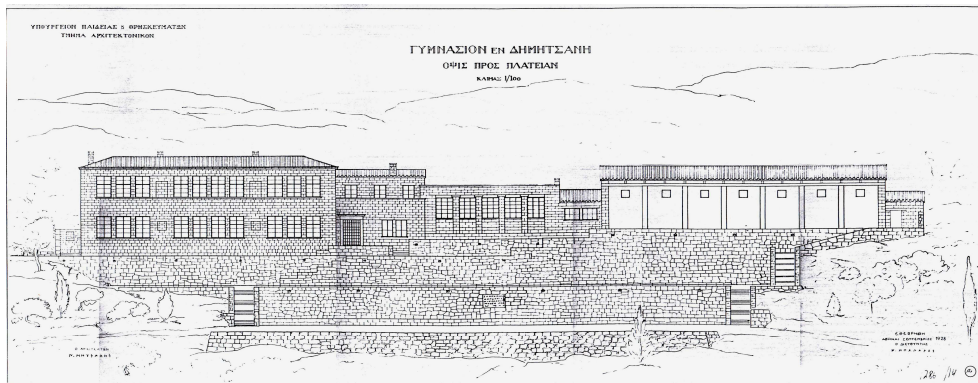
¹⁵ Η προτομή φέρει επιγραφή με τη φράση: «ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΠΟΥΛΙΑΣ, 1878-1932, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ»

¹⁶ Η παλιά μαρμάρινη επιγραφή κοντά στην είσοδο του κτιρίου αναφέρει: «ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ ΔΗΜΗΤΣΑΝΗΣ, ΑΝΕΓΕΡΘΕΝ ΕΝ ΕΤΕΙ 1930-1931, ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΚΡΗ, ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΩΝ ΑΥΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΟΥΛΙΑ, ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΟΥΡΝΑΡΑ, ΠΑΝΑΓΟΥ ΜΑΛΛΟΥΧΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ, ΚΑΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ <ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ Ν. ΜΗΤΣΑΚΗΣ>». Βλ. Α. Καρδάσης, *Δημητσάνα. Μια δοξασμένη πόλη*, Αθήνα 1988, σσ.453-455.

¹⁷ Η πρώτη πρόταση, που διακρίνεται σε δύο παραλλαγές, φαίνεται να πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις: οι κατόψεις του διδακτηρίου φέρουν την ημερομηνία «Ιούνιος 1927». Οι όψεις του κτιρίου φέρουν την ημερομηνία «Δεκέμβριος 1927»: πρόκειται για τη δεύτερη φάση της αρχικής πρότασης στην οποία αποκρυσταλλώνεται η μορφή του προτεινόμενου σχολικού κτιρίου. Κάποια άλλα σχέδια όψεων με χρονολογία «1927» αποτελούν τη δεύτερη παραλλαγή της αρχικής πρότασης, η οποία ενδεχομένως προηγήθηκε χρονικά των όψεων. Η παραλλαγή αυτή δεν εφαρμόστηκε. Μια δεύτερη πρόταση, που υλοποιήθηκε, φαίνεται πως ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο 1928.

¹⁸ Βλ. Χ. Πανουσάκης, *Νικόλαος Μητσάκης 1899-1941*, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 1999, σ.23.

(1926)¹⁹. Κοινά γνωρίσματα στις δύο αυτές μελέτες είναι η οργάνωση κτιρίων ίδιας κλίμακας σε δύο εγκάρσια διατεταγμένες πτέρυγες, οι οποίες τοποθετούνται σε κεκλιμένα οικοπέδα. Επιβεβαιώνεται, συνεπώς, η τυποποίηση των μελετών του αρχιτεκτονικού τμήματος, τις οποίες όμως ο αρχιτέκτων ξεκινά να επεξεργάζεται πολύ σύντομα για να διατυπώσει νέες προτάσεις, όπως αυτή που τελικά υλοποιήθηκε στη Δημητσάνα.

Εικόνα 2. N. Μητσάκης, Γυμνάσιο, Δημητσάνα Αρκαδίας, 1927-1928. Πρόσωση της υλοποιημένης πρότασης.

Photo 2. N. Mitsakis, High School, Dimitsana, Arkadia, 1927-1928. Front elevation of the constructed project.

Η *δεύτερη πρόταση* για το Γυμνάσιο Δημητσάνας αποτελεί προϊόν περαιτέρω επεξεργασίας του θέματος με αποτέλεσμα μια σαφή πρωτοτυπία στην ένταξη των μορφών στο σχολικό οικόπεδο. Η πτέρυγα των αιθουσών διδασκαλίας, που μετατοπίζεται, τοποθετείται παράλληλα προς την κατωφέρεια του φυσικού εδάφους και όχι εγκάρσια προς αυτήν (εικ. 1, 2). Δημιουργείται έτσι μια συνέχεια ανάμεσα στα δύο τμήματα του κτιρίου, δίχως να μεταβληθούν το κτιριολογικό πρόγραμμα, ή η οργάνωση της πτέρυγας του αμφιθεάτρου φυσικής-χημείας (εικ. 2). Επιπλέον, το συνολικό μήκος του κτιρίου μειώνεται, διότι η πτέρυγα των αιθουσών γίνεται στο σύνολό της διάροφη, σχηματίζοντας τρεις αίθουσες ανά επίπεδο. Η τελική πρόταση, που εφαρμόστηκε, περιλαμβάνει εμφανή λιθοδομή και κεραμοσκεπή σε όλα τα δώματα του κτιρίου με εξαίρεση το αμφιθέατρο φυσικής-χημείας. Σήμερα, το κτίριο διατηρείται σε καλή κατάσταση. Οι κυριότερες μεταβολές σημειώνονται στην τοποθέτηση ξύλινης στέγης στο δώμα του αμφιθεάτρου, στην προσθήκη υαλόφρακτων χώρων στη βεράντα και στην οροφή του παρασκευαστηρίου, όπως επίσης στη μετατροπή του υποστέγου γυμναστικής από ημιυπαίθριο σε κλειστό χώρο.

Η μεταρρύθμιση του κτιρίου του Δημοτικού Σχολείου, Μουσείου, Βιβλιοθήκης Δημητσάνας και η προσθήκη αίθουσας στο Διδακτήριο Θηλέων

Παράλληλα με τη μελέτη για το Γυμνάσιο Δημητσάνας, ο N. Μητσάκης εκπονεί δύο ακόμη μελέτες για την ίδια κωμόπολη. Πρόκειται για μια μεταρρύθμιση στο παλαιό κτίριο που στεγάζει μέχρι σήμερα την ιστορική Βιβλιοθήκη, το Μουσείο και το Δημοτικό Σχολείο της Δημητσάνας και για την προσθήκη μιας αίθουσας διδασκαλίας στο κτίριο του παλαιού Διδακτηρίου Θηλέων, γνωστού ως «Παρθεναγωγείου».

¹⁹ Σειρά σχεδίων της ανεκτέλεστης μελέτης παρουσιάστηκαν στην ανακοίνωση: Α. Αντωνίου, «Οι νεοβυζαντινές αναζητήσεις του N. Μητσάκη στη Βόρεια Ελλάδα», *Δ' Επιστημονικό Συνέδριο για τα Γρεβενά. Ιστορία, Τέχνη, Πολιτισμός, Περιβάλλον*, Τομέας Ιστορίας Τέχνης, Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ. – Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, Γρεβενά, 9-11.4.2009.

Το κτίριο της βιβλιοθήκης κτίστηκε το 1845 σε σχέδια του Λύσανδρου Καυταντζόγλου. Η δαπάνη της ανέγερσης καλύφθηκε από τον Νικ. Μακρή²⁰. Η μελέτη μεταρρύθμισης του Μητσάκη, που εκπονήθηκε την περίοδο Απριλίου-Δεκεμβρίου 1927, δεν υλοποιήθηκε νωρίτερα από το 1931²¹. Η πρόταση του αρχιτέκτονα εφαρμόστηκε εν μέρει και περιέλαβε τον ανασχεδιασμό εσωτερικών χώρων του τμήματος του κτιρίου που σήμερα στεγάζει το Δημοτικό Σχολείο. Αντιθέτως, η καθ' ύψος προσθήκη που σχεδιάστηκε δεν εφαρμόστηκε. Η υλοποίηση μιας τέτοιας κλίμακας προσθήκης, κατά την άποψή μας, θα αλλοίωνε σημαντικά την εικόνα της πρόσοψης του ιστορικού κτιρίου.

Μικρής κλίμακας υπήρξε η μελέτη του αρχιτέκτονα για το παλαιό κτίριο του διδακτηρίου θηλέων. Πρόκειται για την προσθήκη μιας αίθουσας διδασκαλίας στη βορεινή πλευρά του κτιρίου, που έρχεται σε επαφή με την ανατολική αίθουσα διδασκαλίας του υφισταμένου κτίσματος. Η μελέτη προσθήκης, που εκπονήθηκε τον Δεκέμβριο του 1927, υλοποιήθηκε και το αρχιτεκτόνημα χρησιμοποιήθηκε στην πορεία του χρόνου και ως ειρηνοδικείο. Σήμερα το κτίριο έχει παραχωρηθεί από την τοπική αυτοδιοίκηση με σκοπό τη δημιουργία αρχαιολογικού μουσείου. Με αυτή την προοπτική, οι αρμόδιες υπηρεσίες του υπουργείου Πολιτισμού έχουν εκπονήσει αρχιτεκτονική μελέτη αποκατάστασης – επανάχρησης και αναμένεται η έναρξη των εργασιών²².

Το Δημοτικό Σχολείο Ζυγοβιστίου Αρκαδίας

Σε απόσταση εβδομήντα δύο χιλιομέτρων από την πρωτεύουσα του νομού Αρκαδίας και πέντε μόλις χιλιομέτρων από την ιστορική κωμόπολη της Δημητσάνας βρίσκεται το Ζυγοβίσι. Πρόκειται για γραφικό ορεινό χωριό της επαρχίας Γορτυνίας, κτισμένο σε υψόμετρο 1240 μέτρων, με ιστορία που χάνεται στα τέλη του 16^{ου} αιώνα. Οι πρώτοι κάτοικοί του προέρχονταν από τα Αιμυαλά Μεσσηνίας και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, το όνομα της οποίας ήταν τότε Ζυγός, για να αποφύγουν διώξεις και λεηλασίες από Τούρκους και πειρατές της Αλγερίας. Η πρώτη εκκλησία του χωριού κτίστηκε το 1630 στην κεντρική πλατεία του οικισμού, στη θέση όπου το 1810 κατασκευάστηκε νέος, μητροπολιτικός ναός. Το 1830 οικοδομήθηκε το παλιό, καποδιστριακό δημοτικό σχολείο, που λειτούργησε μέχρι το 1957 και σήμερα αποτελεί διατηρητέο κτίριο. Το Ζυγοβίσι διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στον απελευθερωτικό Αγώνα του 1821. Οι ασχολίες των κατοίκων, που σήμερα περιορίζονται στους εκατόν σαράντα, περιλαμβάνουν τη γεωργία και την κτηνοτροφία.

Εικόνα 3. Ν. Μητσάκης, Δημοτικό Σχολείο, Ζυγοβίσι Αρκαδίας, 1933. Άποψη της μεσημβρινής πρόσοψης (φωτογραφία 2009).

Photo 3. N. Mitsakis, Primary School, Zygoivisti, Arkadia, 1933. View of the southern front elevation (photograph 2009).

²⁰ Στην κυκλικού σχήματος μαρμάρινη επιγραφή, στην πρόσοψη του κτιρίου, διαβάζουμε: «ΤΩ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΤΗ ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΤΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΗΣ ΔΕ ΚΥΡΙΩ ΝΙΚΟΛΑΩ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΜΑΚΡΗ ΛΕΟΝΑΡΔΩ, Η ΠΑΤΡΙΣ ΕΥΓΝΩΜΟΝΟΥΣΑ, 1845».

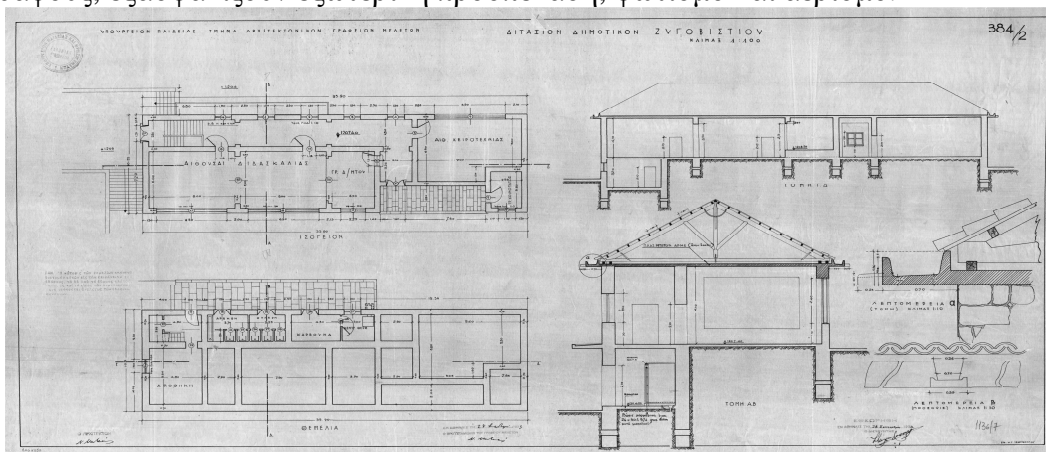
²¹ Από άλλη μαρμάρινη επιγραφή, δίπλα στην κεντρική είσοδο του κτιρίου, πληροφορούμαστε: «ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ – ΔΗΜΟΤ. ΣΧΟΛΕΙΟΝ, ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗΣΑΝ ΕΝ ΕΤΕΙ 1931 ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΑΚΡΗ, ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΩΝ ΑΥΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΠΟΥΛΙΑ ◦ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΟΥΡΝΑΡΑ ◦ ΠΑΝΑΓΟΥ ΜΑΛΛΟΥΧΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ «ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ Ν. ΜΗΤΣΑΚΗΣ»».

²² Ευχαριστώ τους προϊσταμένους των διευθύνσεων της Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων Τεχνικών Έργων Δυτικής Ελλάδας στην Πάτρα και της ΛΘ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στην Τρίπολη για την άδεια χορήγησης στοιχείων, καθώς και την αρχιτέκτονα Αθηνά Κούτση, που επιμελήθηκε τη μελέτη, για τη συνεργασία της.

Το κτίριο του νεώτερου, μεσοπολεμικού δημοτικού σχολείου στο Ζυγοβίστι (εικ. 3) είναι έργο του Νίκου Μητσάκη. Η μελέτη εκπονήθηκε στο γραφείο μελετών του αρχιτεκτονικού τμήματος του υπουργείου Παιδείας και εγκρίθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου 1933 (εικ. 4). Αφορά ένα διώροφο διδακτήριο με δύο αίθουσες διδασκαλίας, αίθουσα χειροτεχνίας, γραφείο διευθυντή, κοινοτικό κατάστημα και βοηθητικούς χώρους (αποθήκες, χώρους υγιεινής, λεβητοστάσιο). Το κτίριο κατασκευάστηκε σύμφωνα με τη φιλόδοξη μελέτη και αποτελεί ένα ενδιαφέρον μοντέρνο αρχιτεκτόνημα που συνδιαλέγεται με τις παλιές αρχιτεκτονικές μορφές της ορεινής Αρκαδίας. Ο σχεδιασμός του κτιρίου ακολουθεί τις απαιτήσεις που υπαγορεύει το πρόγραμμα ανέγερσης νέων σχολικών κτιρίων της δεκαετίας του '30, με τυπολογία που προορίζεται για ψυχρές περιοχές: οι αίθουσες προσανατολίζονται προς το νότο και ο κλειστός διάδρομος με υαλόφρακτα ανοίγματα διατάσσεται προς το βορρά.

Το σχολικό κτίριο σχεδιάστηκε για ένα γήπεδο σε υψόμετρο 1210 μέτρων που στη βόρεια πλευρά του γίνεται ιδιαίτερα επικλινές. Η υψομετρική διαφορά από τα ανατολικά προς τα δυτικά ανέρχεται στα δέκα περίπου μέτρα. Η τοποθέτηση του επιμήκους κτίσματος με ορθογωνική κάτοψη στη βορειοδυτική πλευρά του γηπέδου εκμεταλλεύεται την κλίση του εδάφους, οικοδομώντας δύο επίπεδα και σχηματίζει μια επίπεδη, σχολική αυλή, προσανατολισμένη στη μεσημβρία και προστατευμένη από τους ψυχρούς βόρειους ανέμους. Η είσοδος στο κτίριο, που πραγματοποιείται από τη μεσημβρινή όψη, βρίσκεται σε υποχώρηση και σχηματίζει έναν στεγασμένο ημιπαιθριο χώρο. Ο σχεδιαστικός αυτός χειρισμός βελτιώνει την προσπέλαση αφενός στο διδακτήριο, αφετέρου στο γραφείο της κοινότητας, που ενσωματώνεται στο κτίριο, διαθέτοντας ωστόσο χωριστή είσοδο.

Μετά την κεντρική είσοδο σχηματίζεται προθάλαμος, στα δεξιά του οποίου σχεδιάζεται η βορεινή αίθουσα χειροτεχνίας και στα αριστερά το γραφείο του διευθυντή. Στη συνέχεια του γραφείου τοποθετούνται σε σειρά οι δύο αίθουσες διδασκαλίας με διαστάσεις έξι επί οκτώ μέτρα η καθεμιά. Οι αίθουσες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ενιαίος χώρος για σχολικές εκδηλώσεις, ή να χωριστούν με πτυσσόμενα χωρίσματα σε δύο ανεξάρτητους χώρους, που διαθέτουν χωριστές εισόδους από το διάδρομο. Η ευέλικτη αυτή μορφή της κάτοψης τελειοποιείται με την υπερύψωση του δαπέδου στο γραφείο του διευθυντή, το οποίο λειτουργεί και ως σκηνή, όταν τα πολύφυλλα πτυσσόμενα ανοίγματα, που το χωρίζουν από την πρώτη αίθουσα, ανοιχθούν. Στο πέρας του διαδρόμου μια κλίμακα με δύο σκέλη οδηγεί στο επίπεδο του υπογείου, όπου συγκεντρώνονται οι βοηθητικοί χώροι. Οι τελευταίοι διατάσσονται, στην πλειονότητά τους, προς τη βόρεια πλευρά του κτιρίου, από όπου, λόγω της κλίσης του εδάφους, εξασφαλίζουν εξωτερική προσπέλαση, φωτισμό και αερισμό.

Εικόνα 4. Ν. Μητσάκης, Δημοτικό Σχολείο, Ζυγοβίστι Αρκαδίας, 1933. Κατόψεις ισογείου, θεμελίων, τομές, λεπτομέρειες.

Photo 4. N. Mitsakis, Primary School, Zygovisti, Arkadia, 1933. Ground floor plan, foundation plan, sections, details.

Το σχολικό κτίριο στο Ζυγοβίστι αποτελεί ένα αρχιτεκτόνημα μοντέρνας τυπολογίας με μορφή που συνδυάζει τα διδάγματα της μοντέρνας και της λαϊκής παράδοσης. Το χρόνο που διεξάγεται στην Ελλάδα το IV CIAM, ο Μητσάκης δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει σύγχρονο αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο προσαρμοσμένο στο εκάστοτε τοπίο. Αν στο σύγχρονο με το διδακτήριο Ζυγοβιστίου κτίριο του Ανώτερου παρθεναγωγείου Θεσσαλονίκης θριαμβεύει ο ρασιοναλισμός, στο οικοδόμημα της ορεινής Αρκαδίας ακολουθούνται λαϊκές μορφές και κατασκευαστικές παραδόσεις: οι τοιχοποιίες κατασκευάζονται από φαρδιές φέρουσες λιθοδομές, πάχους 60 εκατοστών, και στη συνέχεια επιχρύνονται με σοβά²³. Το κτίριο στεγάζεται με μεγάλης κλίσης ξύλινη στέγη, στρωμένη με κεραμίδια, χωρίς να παραλείπεται η οριζόντια πλάκα κάλυψης από οπλισμένο σκυρόδεμα. Στα σχέδια της μελέτης διατηρούνται τα εκτεταμένα ανοίγματα των αιθουσών διδασκαλίας προς το νότο, ενώ το μέγεθος των αντίστοιχων ανοιγμάτων στον βορεινό διάδρομο περιορίζεται. Ιδιαίτερη φροντίδα δίνεται, τέλος, στις κατασκευαστικές λεπτομέρειες δομικών στοιχείων από μπετόν για την καλύτερη απορροή των όμβριων υδάτων.

Η μελέτη εφαρμόστηκε με ακρίβεια²⁴ και το κτίριο χρησιμοποιήθηκε επί μακρόν. Το σχολείο έχει διακόψει, εδώ και μια δεκαετία περίπου, τη λειτουργία του, λόγω έλλειψης μαθητικού πληθυσμού, και το κτίριο αφέθηκε, δίχως χρήση και συντήρηση. Σήμερα, η αποκόλληση επιχρισμάτων και χρωματισμών είναι εμφανής, τα μεταλλικά, στην πλειονότητά τους, κουφώματα δεν έχουν συντηρηθεί και τα επιπρόσθετα προστατευτικά κιγκλιδώματα έχουν έντονα οξειδωθεί. Η στέγη, που φαίνεται πως έχει αντικατασταθεί από νέα, χρειάζεται επισκευή σε συγκεκριμένες θέσεις. Απαραίτητη κρίνεται, επίσης, η τοποθέτηση υδρορροών περιμετρικά του κτιρίου. Στο εσωτερικό του, είναι αναγκαία μια σειρά παρεμβάσεων που αφορά κυρίως στην αποκατάσταση (π.χ. συντήρηση ή μερική ανακατασκευή των αυθεντικών ξύλινων θυρών και πολύφυλλων χωρισμάτων που διατηρούνται) και στον εκσυγχρονισμό του (π.χ. νέες ηλεκτρολογικές και υδραυλικές εγκαταστάσεις, σύστημα θέρμανσης, χώροι υγιεινής).

Το μεσοπολεμικό διδακτήριο του Ζυγοβιστίου, έργο του παραγωγικότετου Ν. Μητσάκη, αποτελεί ένα μικρό κόσμημα στο ορεινό περιβάλλον της αρκαδικής γης που διαδραμάτισε έντονο κοινωνικό ρόλο για τη μικρή κοινότητα στην πορεία του χρόνου. Με αρχιτεκτονική αξία που έγκειται στη μοντέρνα τυπολογία και στην ήπια ένταξή του στο ορεινό τοπίο, καθώς και με το προνόμιο της διατήρησης των αυθεντικών τυπολογικών και μορφολογικών του γνωρισμάτων, θεωρούμε επιβεβλημένη την αποκατάσταση και την επανάχρηση του οικοδομήματος, άποψη που φαίνεται πως υποστηρίζει η τοπική αυτοδιοίκηση.

Το Γυμνάσιο Βυτίνας

Η περιπλάνησή μας στα έργα του Ν. Μητσάκη για την ορεινή Αρκαδία δεν θα ήταν ολοκληρωμένη, αν δεν αναφέραμε μια από τις τελευταίες μελέτες του, που εκπονήθηκε το 1940, για το Γυμνάσιο Βυτίνας. Πρόκειται για ένα μονώροφο σχολικό κτίριο, το κτιριολογικό πρόγραμμα του οποίου προέβλεπε έξι αίθουσες διδασκαλίας σχεδιασμένες σε σειρά, αμφιθέατρο φυσικής-χημείας, γραφείο διδασκόντων και υπόστεγο γυμναστικής. Στο μέσον περίπου του επιμήκους κτίσματος οργανώνεται ένας προθάλαμος εισόδου, στα ανατολικά του οποίου σχεδιάζονται οι μεσημβρινές αίθουσες διδασκαλίας, σε σειρά, και στα δυτικά του το υπόστεγο γυμναστικής. Πίσω από το τελευταίο, με προσανατολισμό προς το βορρά, τοποθετούνται

²³ Οι λαξευμένες λιθοδομές στο γειτονικό Γυμνάσιο Δημητσάνας (1927-1928), έργο Ν. Μητσάκη, που κτίστηκε με δωρεά του ευεργέτη Νικ. Μακρή, αντανακλούν τις επιλογές του αρχιτέκτονα μια περίπου πενταετία νωρίτερα –περίοδο ακόμη πειραματισμών στο έργο του– για ένα κτίριο με φιλόδοξο κτιριολογικό πρόγραμμα, μεγαλύτερη κλίμακα και σαφώς υψηλότερο κόστος κατασκευής.

²⁴ Εξαιρέσεις αποτελούν τα μεσημβρινά συνεχόμενα ανοίγματα των αιθουσών, καθένα από τα οποία μετασηματίστηκε σε δύο, όπως επίσης η τοποθέτηση δύο κυλινδρικών υποστυλωμάτων στον ημιυπαίθριο χώρο της εισόδου για την υποστήριξη του βάρους της στέγης.

το αμφιθέατρο φυσικής-χημείας, το γραφείο και οι βοηθητικοί χώροι. Η μελέτη για το γυμνάσιο στη Βυτίνα ακολουθεί τη σύζευξη παραδοσιακών και μοντέρνων τύπων και μορφών που υιοθετούνται ήδη από το 1933 στο μικρότερης κλίμακας σχολικό κτίριο του ορεινού Ζυγοβιστίου. Η περιοχή, σήμερα, διαθέτει σχολικό κτίριο για τη μέση εκπαίδευση διαφορετικό από εκείνο της μελέτης Μητσάκη, η οποία, εκτιμούμε –βασιζόμενοι σε προφορικές μαρτυρίες– πως δεν υλοποιήθηκε.

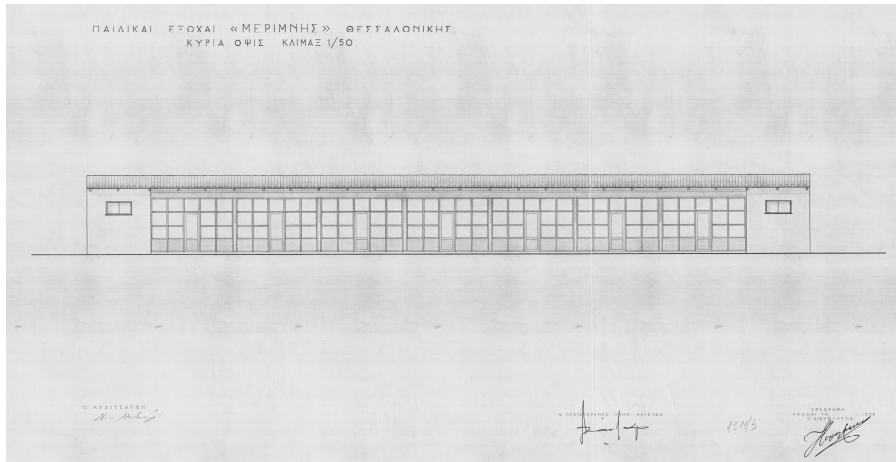
Οι Παιδικές Εξοχές «Μέριμνας» Θεσσαλονίκης και Αρόης Πάτρας

Το 1938 ο Ν. Μητσάκης συνεχίζει το έργο του στο γραφείο μελετών, σχεδιάζοντας, παράλληλα με τα σχολικά κτίρια, μελέτες για εγκαταστάσεις παιδικών εξοχών²⁵. Πρόκειται για τις παιδικές εξοχές στο Χορτιάτη Θεσσαλονίκης και στην Αρόης Πάτρας. Οι δύο μελέτες περιλαμβάνονται στην εργασία αυτή, διότι αφενός σχεδιάστηκαν για ορεινά περιβάλλοντα, αφετέρου αποτελούν τους προδρόμους των οικοτροφείων που κτίστηκαν σε ορεινά τοπία με εμφανείς αναλογίες στους τύπους και στις μορφές τους.

Η μελέτη για τις Παιδικές Εξοχές «Μέριμνας» προβλέπει την ανέγερση έξι κτισμάτων θερινής κατασκήνωσης –πέντε θαλάμων και μιας τραπεζαρίας– στο ορεινό τοπίο του Χορτιάτη και σε απόσταση μερικών χιλιομέτρων από το ομώνυμο προάστιο της Θεσσαλονίκης. Από τα έξι κτίρια της μελέτης κατασκευάστηκε ένας μόνο θάλαμος την περίοδο 1939-1940. Πρόκειται για ένα επίμηκες, μονώροφο κτίσμα, ορθογωνικής κάτοψης, στο οποίο διαμορφώνονται ένας ενιαίος χώρος με πενήντα δύο κλίνες για τη διαμονή των κατασκηνωτών και εκατέρωθεν αυτού δύο επιμήκεις χώροι υγιεινής. Οι φέρουσες τοιχοποιίες του κτιρίου κτίζονται στις τρεις πλευρές του από λιθοδομή, πάχους 50 εκατοστών, ενώ η τέταρτη, που προσανατολίζεται προς το βορρά, φράσσεται από εκτεταμένα υαλοστάσια, από την πλευρά των οποίων πραγματοποιείται η είσοδος (εικ. 5). Δύο σειρές υποστυλωμάτων από οπλισμένο μπετόν –στο μέσο περίπου του πλάτους του κτιρίου και κατά μήκος της βόρειας πλευράς του– παραλαμβάνουν, μέσω των δοκών, το βάρος της ξύλινης στέγης που στρώνεται με κεραμίδια. Μπροστά από την υαλόφρακτη πρόσοψη του θαλάμου σχηματίζεται ένας ημιυπαίθριος χώρος που καλύπτεται από την προεξοχή της στέγης και πλαισιώνεται από τους προεξέχοντες όγκους των χώρων υγιεινής. Η δικλινής μορφή της στέγης με την προεξοχή, που προστατεύει τον ημιυπαίθριο διάδρομο κίνησης, αποτελεί σταθερή επιλογή κάλυψης των κτιρίων εκπαίδευσης που σχεδιάζονται από τον Μητσάκη για ορεινές ή ημιορεινές περιοχές, της Βόρειας, κυρίως, Ελλάδας: η ίδια διάταξη στέγης επιλέγεται σε μια επίσης άγνωστη μελέτη του αρχιτέκτονα που εκπονείται το 1936 για ένα εξατάξιο διδακτήριο στην Τούμπα Θεσσαλονίκης.

Ο θάλαμος των Παιδικών Εξοχών Χορτιάτη σήμερα βρίσκεται δίχως χρήση. Η αυθεντική μορφολογία της πρόσοψης έχει αλλοιωθεί και νεώτερες παράταιρες κατασκευές πλαισιώνουν ασφυκτικά το κτίσμα. Μολονότι εργασίες συντήρησης έχουν πραγματοποιηθεί κατά το παρελθόν, η αποκατάσταση, επί τη βάση της μελέτης Μητσάκη, και η επανάχρηση του κτιρίου είναι αναγκαίες για την ανάδειξη του χαρακτήρα του.

²⁵ Η πρώτη μελέτη παιδικών εξοχών του Ν. Μητσάκη σχεδιάστηκε το 1933 για τους κοιτώνες του «Συγκροτήματος Πειραιώς» του Πατριωτικού Ιδρύματος στη Βούλα Αττικής.

Εικόνα 5. Ν. Μητσάκης, Παιδικές Εξοχές «Μέριμνας», Χορτιάτης Θεσσαλονίκης, 1938. Πρόσοψη.

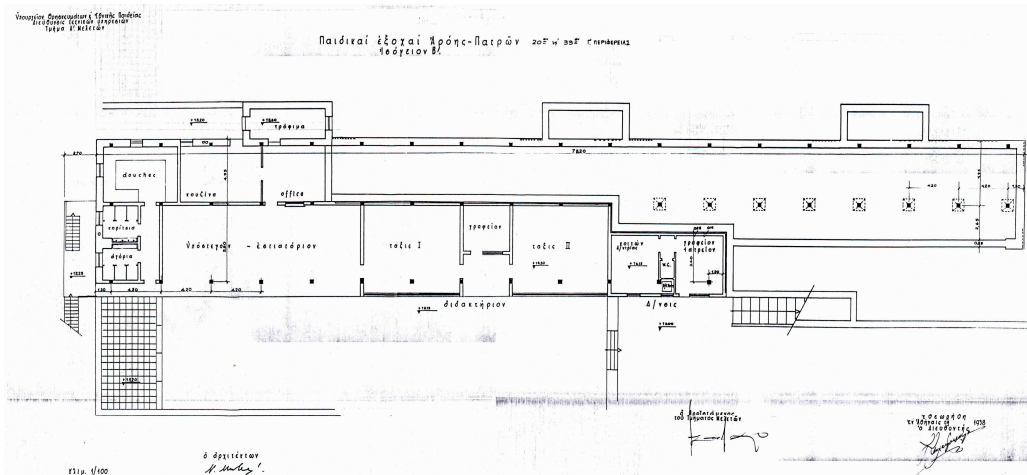
Photo 5. N. Mitsakis, Children Camp “Merimna”, Chortiatis, Thessaloniki, 1938. Front elevation.

Η μελέτη του Ν. Μητσάκη για τις Παιδικές Εξοχές στην Αρόη εκπονήθηκε το 1938 για ένα γήπεδο με έντονη κλίση στην ομώνυμη συνοικία, στη νοτιοανατολική πλευρά της πόλης της Πάτρας. Πρόκειται για μια φιλόδοξη μελέτη με πρωτότυπο κτιριολογικό πρόγραμμα, το οποίο συνδυάζει τις λειτουργίες της παιδικής κατασκήνωσης και ενός διτάξιου διδακτηρίου. Το κτίριο, που οργανώνεται σε τρία επίπεδα, στεγάζει ημιυπαίθριο χώρο τραπεζαρίας-καθιστικό, μαγειρείο, αίθουσες διδασκαλίας, γραφείο διδασκόντων, κοιτώνα και γραφείο διευθυντή στο ισόγειο (εικ. 6), βοηθητικούς χώρους στο υπόγειο, μεταξύ των οποίων πλυντήρια και κοιτώνες προσωπικού, καθώς επίσης κοιτώνες με μεγάλο αριθμό κλινών, που υποστηρίζονται από χώρους υγιεινής για τους κατασκηνωτές, στον πρώτο όροφο. Λόγω της έντονης κλίσης του εδάφους, το κτίριο από ψηλά εμφανίζεται διώροφο, ενώ από χαμηλά παρουσιάζεται τριώροφο. Χαρακτηριστικό του γνώρισμα είναι το μεγάλο μήκος του, το οποίο στο πρώτο ισόγειο φθάνει τα 53 μ. και στο δεύτερο ισόγειο περίπου τα 78 μ. Το πλάτος του ανέρχεται στα 12 μ. Τα τρία επίπεδα συνδέονται μόνο μέσω εξωτερικών κλιμακοστασίων.

Το κτίριο σχεδιάζεται αμφιθεατρικά στο απότομο ανάγλυφο της περιοχής, δημιουργώντας δύο επιμήκεις ζώνες κατοίκησης, την κύρια μεσημβρινή για τη διδασκαλία και τη διαμονή των παιδιών αφενός, τη δευτερεύουσα βόρεια για την υγιεινή και τις λοιπές βοηθητικές χρήσεις αφετέρου. Η τοποθέτηση του κτιρίου στο επικλινές έδαφος δίνει τη δυνατότητα σχεδιασμού μιας σειράς από επισκέψιμα δώματα – ταράτσες σε κάθε επίπεδο²⁶.

Η τυπολογία του αρχιτεκτονήματος στην Αρόη, και ιδιαίτερος του ορόφου των κοιτώνων, εμπνέεται εμφανώς από την τυπολογία αντίστοιχων κοιτώνων που ο αρχιτέκτων σχεδίασε, το 1933, για το «Συγκρότημα Πειραιώς» του Πατριωτικού Ιδρύματος στις Παιδικές Εξοχές Βούλας. Πρόκειται για την εν σειρά διάταξη των κοιτώνων, το μήκος των οποίων ποικίλει, με τη χαρακτηριστική τοποθέτηση των χώρων υγιεινής, των «καλλωπιστηρίων», όπως τους ονομάζει ο αρχιτέκτων, συμμετρικά, στο πίσω μέρος των θαλάμων.

²⁶ Το ζήτημα αυτό αντιμετωπίζεται με ευρηματικότητα από τον Π. Καραντινό κατά τη μεταπολεμική περίοδο στο σχολικό συγκρότημα Θήβας (1948) και στην εκκλησιαστική σχολή Πάτμου (1947-1952). Βλ. Α. Γιακουμακάτος, *Στοιχεία για τη νεότερη ελληνική αρχιτεκτονική Πάτροκλος Καραντινός*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2003, σσ.379-386.

Εικόνα 6. Ν. Μητσάκης, Παιδικές Εξοχές, Αρόη Πάτρας, 1938. Κάτοψη ισογείου Β΄.
Photo 6. N. Mitsakis, Children Camp, Aroe, Patras, 1938. Ground floor B plan.

Η κατασκευή, που ακολουθεί τις προδιαγραφές του σχολικού προγράμματος, πραγματοποιείται από οπλισμένο σκυρόδεμα για τον σκελετό του κτίσματος, όπως επίσης και για ορισμένες εμφανείς επιφάνειες των εξωστών, από πλίνθους για τις τοιχοποιίες και από ξυλεία για τη στέγη που στρώνεται με κεραμίδια.

Η μελέτη για την Αρόη αποτελεί τον πρόδρομο των μελετών για τα μεγάλης κλίμακας μαθητικά και φοιτητικά οικοτροφεία που σχεδιάζονται από τον αρχιτέκτονα σε κατεξοχήν ορεινές περιοχές από το έτος αυτό μέχρι το 1940. Η ιστορική και αρχιτεκτονική αξία του μεσοπολεμικού οικοδομήματος στην αχαϊκή πρωτεύουσα δεν εκτιμήθηκε: πρόσφατα κατεδαφίστηκε και στη θέση του ανεγέρθηκε νέο σχολικό κτίριο.

Τα οικοτροφεία των Γυμνασίων Σιάτιστας και Τσοτυλίου Κοζάνης

Την περίοδο 1938-1940 ο Ν. Μητσάκης, παράλληλα με τη συνέχιση της εκπόνησης μελετών σχολικών κτιρίων για περιοχές της Θεσσαλονίκης, της Πάτρας και της Αθήνας, σχεδιάζει τρεις μελέτες για οικοτροφεία σε ορεινές περιοχές της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας. Πρόκειται για τα οικοτροφεία των Γυμνασίων Τσοτυλίου και Σιάτιστας Κοζάνης, καθώς και για το φοιτητικό ησυχαστήριο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στο Περτούλι Τρικάλων.

Στο μέσον περίπου της διαδρομής από την Κοζάνη προς τα Γρεβενά και ανάμεσα στο Άσκιο και στον Βούρινο, βρίσκεται κτισμένη η ιστορική πόλη της Σιάτιστας, στο κέντρο της οποίας δεσπόζουν ο μητροπολιτικός ναός του Αγ. Δημητρίου, έργο του Μακεδόνα αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχου (1871-1939), και το Τραμπάτζειο Γυμνάσιο, δωρεά του Σιατιστινού ευεργέτη, Ιωάννη Μιχ. Τραμπατζή. Για το ονομαστό αυτό σχολείο, εκλήθη ο Ν. Μητσάκης να μελετήσει, στο πλαίσιο της αρμοδιότητας του υπουργείου Παιδείας, ένα οικοτροφείο δυναμικότητας εκατόν είκοσι μαθητών.

Το κτιριολογικό πρόγραμμα προέβλεπε κοιτώνες για τη διαμονή των οικοτρόφων στον όροφο, οργανωμένους σε δώδεκα διαμερίσματα των δέκα κλινών, ημιυπαίθριο χώρο διαμονής (υπόστεγο) διπλού ύψους στο πρώτο ισόγειο, αναγνωστήριο και τραπεζαρία με μαγειρείο στο δεύτερο ισόγειο, νοσοκομείο, λουτρά, χώρους υγιεινής, διαμέρισμα διευθυντή, κοιτώνες προσωπικού και πληθώρα βοηθητικών χώρων σε όλα τα επίπεδα.

Η μελέτη εκπονήθηκε την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1939: σε τοπογραφικό διάγραμμα, σχεδιασμένο στην Κοζάνη στις 9 Μαρτίου 1939, ο Μητσάκης σκιαγραφεί την έμπνευσή του για τη θέση, τη μορφή και τη διάταξη του κτιρίου. Το επίμηκες, οικοδόμημα, επρόκειτο να τοποθετηθεί, όπως επιβεβαιώνουν τα σχέδια της τελικής μελέτης, που εγκρίθηκε στις 8 Αυγούστου του ίδιου έτους στην Αθήνα, στα βορειοδυτικά του γηπέδου της πόλης. Η εφαρμογή, ωστόσο, της μελέτης καθυστέρησε και μετατέθηκε για τη μεταπολεμική περίοδο.

δο: το 1961 η μελέτη Μητσάκη προσαρμόστηκε στα νέα δεδομένα από τον αρχιτέκτονα του υπουργείου Π. Νιαγάσα και υλοποιήθηκε χωρίς σοβαρές μεταβολές την περίοδο 1962-1972, σύμφωνα με μαρμάρινη επιγραφή που σώζεται στο εσωτερικό του κτιρίου²⁷.

Η ανέγερση πραγματοποιήθηκε με δαπάνες του ελληνικού κράτους και δωρητών, τα ονόματα των οποίων πληροφορούμαστε από άλλη μαρμάρινη επιγραφή²⁸. Πρόκειται για ένα τριώροφο κτίριο με δυνατότητα μελλοντικής προσθήκης ενός ορόφου καθ' ύψος, που σχεδιάζεται σε επικλινές έδαφος κατά μήκος του άξονα ανατολής-δύσης²⁹. Λόγω της κλίσης του εδάφους από τον βορρά προς το νότο, το οικοδόμημα εμφανίζεται τριώροφο στη μεσημβρινή πρόσοψή του (εικ. 7) και διώροφο στη βορεινή οπίσθια όψη του. Οι κύριοι χώροι (π.χ. αναγνωστήριο, τραπεζαρία, κοιτώνες) προσανατολίζονται προς τη μεσημβρία, ενώ οι βοηθητικοί χώροι οργανώνονται σε μια επιμήκη ζώνη εξυπηρετήσεων προς τον βορρά. Ανάμεσα στους κύριους και τους βοηθητικούς χώρους δημιουργείται διάδρομος προσπέλασης πλάτους 1.55 ή 1.75 μ.

Η είσοδος πραγματοποιείται από το πρώτο ισόγειο και σχεδιάζεται συμμετρικά στο μέσον του οικοδομήματος. Οδηγεί σε ένα προθάλαμο στα αριστερά του οποίου τοποθετείται η ευθύγραμμη κλίμακα ανόδου στο δεύτερο ισόγειο. Στα ανατολικά του προθαλάμου οργανώνονται βοηθητικές λειτουργίες του οικοτροφείου, ενώ στα δυτικά ξεχωρίζει το διπλού ύψους υπόστεγο διήμερευσης των οικοτρόφων. Η συμμετρική διάταξη της κάτοψης ακολουθείται πιστά και στα δύο ανώτερα επίπεδα, όπου οι ενότητες των χώρων σχηματίζονται εκατέρωθεν μιας συμμετρικά τοποθετημένης κλίμακας ανόδου από το δεύτερο ισόγειο στον όροφο. Η εντυπωσιακή κλίμακα ξεκινά με έναν ευθύγραμμο κλάδο από το δεύτερο ισόγειο και, μέσω του πλατυσκάλου που μεσολαβεί, συνεχίζει προς τον όροφο με δύο κλάδους αντίθετης κατεύθυνσης.

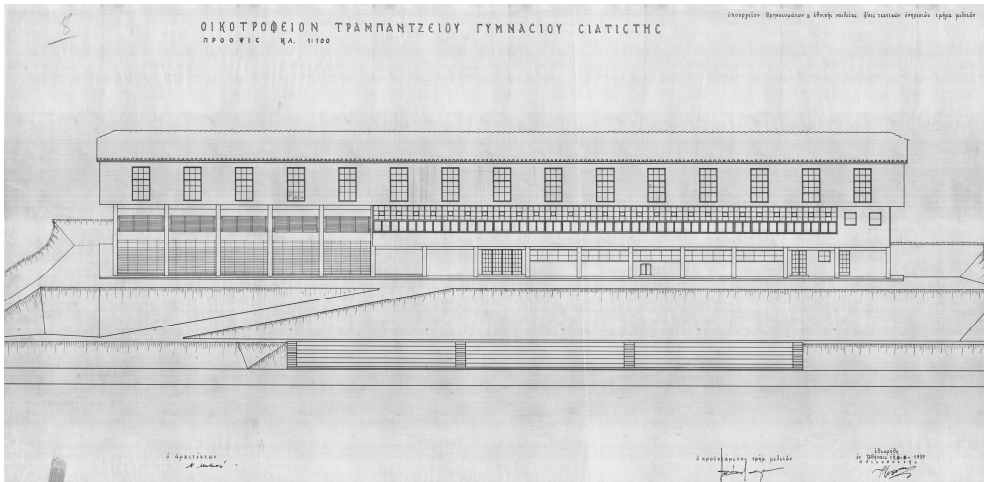
Η ομαδοποίηση των λειτουργιών και η σαφής οργάνωση των χώρων σε όλα τα επίπεδα, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του κτιριολογικού προγράμματος, φανερώνουν την προοπτική ανέγερσης ενός σύγχρονου, για την εποχή του, κτιρίου, στην κατασκευή του οποίου επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν σύγχρονα και παραδοσιακά υλικά. Η μελέτη προωθεί τον συνδυασμό ενός σκελετού αφενός από υποστυλώματα, δοκούς και πλάκες οπλισμένου σκυροδέματος, αφετέρου από φέρουσα τοιχοποιία επιχρισμένης λιθοδομής (στο πίσω μέρος του κτιρίου και σε μικρή κλίμακα). Η πρόθεση εκτεταμένης χρήσης σκυροδέματος δικαιολογείται από την κλίμακα και τη λειτουργία του κτιρίου. Η επιλογή φέρουσας τοιχοποιίας από λιθοδομή ερμηνεύεται λαμβάνοντας υπόψη τις παραμέτρους του επικλινούς εδάφους και της ανάγκης για περιορισμό του κόστους κατασκευής³⁰.

²⁷ «ΤΡΑΜΠΑΝΤΖΕΙΟΝ ΤΣΙΠΕΙΟΝ ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟΝ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ, ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1938, ΕΘΕΜΕΛΙΩΘΗ ΤΗΝ 12-8-1962, ΕΠΕΡΑΤΩΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1972, ΜΕΡΙΜΝΗ ΤΩΝ ΚΑΤΩΘΙ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΕΦΟΡΕΙΑΣ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΣΙΣΑΝΙΟΥ Κ. ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ Κ^{ΟΥ} Κ^{ΟΥ} ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ, ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΜΙΛΤ. ΑΘ. ΣΤΡΑΚΑΛΗ, ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΜΑΡΚΟΥ Τ. ΣΑΜΑΡΑ, ΔΗΜΑΡΧΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ι. ΤΖΙΒΕΛΗ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΙΑΝΝΟΚΟΠΟΥΛΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ, ΧΑΡΙΣΙΟΥ Θ. ΤΖΩΝΟΥ, ΚΩΝ/ΤΙΝΟΥ Θ. ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΠΑΛΙΟΥΡΑ ΕΦΟΡΟΥ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΤΥΡΝΑ».

²⁸ «ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ ΤΡΑΜΠΑΝΤΖΕΙΟΥ ΤΣΙΠΕΙΟΥ ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟΥ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΙΧ. ΤΡΑΜΠΑΝΤΖΗΣ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΘΩΜΑ ΤΣΙΠΟΣ, ΛΑΖΑΡΟΣ ΑΘ. ΣΤΡΑΚΑΛΗΣ, ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΑΘ. ΣΤΡΑΚΑΛΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ».

²⁹ Το υψόμετρο στο γήπεδο για το οποίο εκπονήθηκε η μελέτη κυμαίνεται από τα 897 ως τα 923 μ.

³⁰ Η χρήση λιθοδομής για το σχηματισμό κτιριακής βάσης σε επικλινές έδαφος αναφέρεται από τον αρχιτέκτονα σε δημοσίευμα του στα Τεχνικά Χρονικά με αφορμή τη μελέτη του για το Ησυχαστήριο φοιτητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στο Περτούλι Τρικάλων, βλ. Ν. Μητσάκης, «Ησυχαστήριο Φοιτητών στο Περτούλι Τρικάλων», *Τεχνικά Χρονικά*, αρ. 196/1940, σσ.141-143.

Εικόνα 7. Ν. Μητσάκης, Οικοτροφείο Τραμπαντζείου Γυμνασίου, Σιάτιστα Κοζάνης, 1939. Πρόσοψη.
Photo 7. N. Mitsakis, Dormitory of Trambantzion High School, Siatista, Kozani, 1939. Front elevation.

Η πρόσοψη του κτιρίου οργανώνεται σε τρεις ευδιάκριτες ζώνες που αποκαλύπτουν την εσωτερική οργάνωση του κτιρίου σε τρία επίπεδα (εικ. 7). Η ζώνη του πρώτου ισογείου χαρακτηρίζεται από την αξονική τοποθέτηση της εισόδου και τη ρυθμική επανάληψη των υποστυλωμάτων, ανάμεσα στα οποία σχηματίζονται φεγγίτες για το φωτισμό των βοηθητικών χώρων. Κυρίαρχο γνώρισμα της ζώνης του δεύτερου ισογείου, που προεξέχει ελαφρώς από το υποκείμενο επίπεδο, είναι η οργάνωση ενός συνεχούς ανοίγματος, που φράσσεται από παράθυρα μεγάλου ύψους, το κάτω μέρος των οποίων ανοίγει, ενώ το επάνω παραμένει σταθερό. Οι δοκοί και τα υποστυλώματα που στο κάτω επίπεδο ήταν εμφανή, εδώ καλύπτονται πίσω από τα εκτεταμένα υαλοστάσια. Στο δυτικό τμήμα, η εικόνα που περιγράφηκε παραπάνω είναι διαφορετική, διότι εκεί σχηματίζεται το υπόστεγο διπλού ύψους. Ωστόσο, επαναλαμβάνεται η ρυθμική οργάνωση των υποστυλωμάτων, τα οποία ελκύουν το βλέμμα του παρατηρητή. Ο σχεδιαστικός χειρισμός της ζώνης του ορόφου και της κάλυψής του ακολουθεί, από την άλλη πλευρά, έναν διαφορετικό προσανατολισμό. Η σημαντική προεξοχή του επιπέδου αυτού στις τρεις από τις τέσσερις όψεις του κτιρίου (νότια, ανατολική, δυτική), τα υψίκορμα αλλά στενά στο μήκος επαναλαμβανόμενα ανοίγματα και η ξύλινη στέγη με την έντονη κλίση μαρτυρούν έντονα την επικράτηση παραδοσιακής μορφολόγησης και την απομάκρυνση του Μητσάκη από ρασιοναλιστικές μορφές στα έργα για οικοτροφεία, όπως επίσης και σε μια ομάδα σχολικών κτιρίων του 1940 για προάστια της Αθήνας και περιφερειακές πόλεις της Μακεδονίας. Από τη συγκριτική μελέτη των έργων του αρχιτέκτονα τη διετία 1939-1940, προκύπτει ότι η υιοθέτηση μορφών από την παράδοση δεν αποτελεί μονόδρομο για εκείνον: σχολικά κτίριά του για μεγάλα αστικά κέντρα συνεχίζουν την πλήρη εφαρμογή των αρχών του μοντέρνου κινήματος. Από τα παραπάνω γίνεται προφανές ότι η υιοθέτηση παραδοσιακών μορφών λαμβάνει χώρα σε μελέτες που εκπονούνται κυρίως για ορεινές περιοχές, το δομημένο περιβάλλον των οποίων διαμορφώνεται με βάση τις αρχές της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Στην περίπτωση της Σιάτιστας, η συνύπαρξη μοντέρνων και παραδοσιακών μορφολογικών στοιχείων σε ένα σύγχρονης κατασκευής και σχετικά συντηρητικής τυπολογίας κέλυφος, κατά την άποψή μας, δεν είναι επιτυχής. Μία αδυναμία εντοπίζεται στη συνύπαρξη του διπλού ύψους υποστέγου με τη γειτονική ζώνη των υαλοστασίων και την υπερκείμενη προεξοχή του ορόφου με την ξύλινη στέγη. Πρόκειται, γενικεύοντας, για ένα κτίριο μοντέρνας μορφολόγησης στα δύο κατώτερα επίπεδά του, το οποίο στο τελευταίο επίπεδό του γίνεται παραδοσιακό. Η βόρεια όψη, αντιθέτως, εμφανίζει έναν πλήρως παραδοσιακό, αλλά μάλλον

αδιάφορο, χαρακτήρα, που εν μέρει μπορεί να δικαιολογηθεί λαμβάνοντας υπόψη ότι πρόκειται ουσιαστικά για μια σχεδόν τυφλή όψη, λόγω του μεγάλου υψομέτρου του εδάφους που ανταγωνίζεται τον κτιριακό όγκο στο σημείο εκείνο.

Εικόνα 8. Ν. Μητσάκης, Οικοτροφείο Τραμπαντζείου Γυμνασίου, Σιάτιστα Κοζάνης, 1939, κατασκευή: 1962-1972. Άποψη της πρόσοψης (φωτογραφία 2009).

Photo 8. N. Mitsakis, Dormitory of Trambantzion High School, Siatista, Kozani, 1939, construction: 1962-1972. View of the front elevation (photograph 2009).

Εικόνα 9. Ν. Μητσάκης, Οικοτροφείο Γυμνασίου (σήμερα: Σχολή Δημοτικής Αστυνομίας), Τσοτύλι Κοζάνης, 1938, κατασκευή: 1955-1958. Άποψη της πρόσοψης (φωτογραφία 2009).

Photo 9. N. Mitsakis, Dormitory of High School (now: School of Municipal Police), Tsotyli, Kozani, 1938, construction: 1955-1958. View of the front elevation (photograph 2009).

Το κτίριο κατασκευάστηκε σε σχέδια του Π. Νιαγάσα, τα οποία εφαρμόζουν πιστά τη μελέτη Μητσάκη, με μόνη διαφορά τη μετατόπιση της θέσης του κτιρίου προς τα βόρεια και την αντιστροφή της διάταξης των χώρων (οι χώροι του ανατολικού τμήματος μετατοπίστηκαν στο δυτικό τμήμα και οι χώροι του δυτικού τμήματος στο ανατολικό). Από τη σημερινή εικόνα του κτιρίου (εικ. 8), εκτιμούμε ότι οι διαμορφώσεις της προεξοχής στις τρεις όψεις του ορόφου, καθώς και του υποστέγου με το διπλό ύψος δεν εφαρμόστηκαν. Ως αποτέλεσμα, το έργο στερήθηκε ως ένα βαθμό της πρωτοτυπίας και της αυθεντικότητας που του προσέδωσε ο αρχιτέκτων.

Σήμερα το κτίριο φιλοξενεί έναν αριθμό ανόμοιων μεταξύ τους χρήσεων, όπως αστυνομικό σταθμό, τοπικό μουσείο, γραφεία συλλόγων, σταθμό υπεραστικών λεωφορείων κλπ., όπως συμβαίνει συχνά σε μεγάλης κλίμακας δημόσια κτίρια που περιέρχονται στην αρμοδιότητα των τοπικών αυτοδιοικήσεων. Συνεπεία του παραπάνω, η συντήρηση των χώρων είναι αποσπασματική, χωρίς να εκπονούνται μελέτες που να λαμβάνουν υπόψη τον χαρακτήρα του κτιρίου. Επεμβάσεις, που έγιναν στο πλαίσιο αυτό, αλλοίωσαν τα μορφολογικά γνωρίσματα του οικοδομήματος, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα κουφώματα, που αντικαταστάθηκαν από νεότερα αλουμινίου με διαφορετική γεωμετρία. Είναι προφανές ότι το κτίριο πρέπει να αποκατασταθεί στο σύνολό του, επί τη βάση της μελέτης Μητσάκη, ως ένα μοντέρνο αρχιτεκτόνημα του μεσοπολέμου σε ορεινή περιοχή, και οι μελλοντικές χρήσεις του να αποτελέσουν αντικείμενο υπεύθυνης διαβούλευσης των τοπικών παραγόντων.

Μεγάλες αναλογίες με το οικοτροφείο του Γυμνασίου Σιάτιστας εμφανίζει η μελέτη του αρχιτέκτονα για το νέο οικοτροφείο του ιστορικού Γυμνασίου Τσοτυλίου, στην κτισμένη ανάμεσα στο Βόιο και στο Άσκιο ορεινή κωμόπολη. Το επιβλητικό τετραώροφο οικοδόμημα (εικ. 9) ανεγέρθηκε σε περιοχή με έντονο ιστορικό φορτίο και εκπαιδευτική παρουσία, στον πυρήνα των ιστορικών εγκαταστάσεων της δυτικομακεδονικής εκπαίδευσης, δίπλα στα παλαιά κτίρια του διδακτηρίου και του οικοτροφείου Τσοτυλίου. Σύμφωνα με μαρμάρινη επι-

γραφία, το κτίριο θεμελιώθηκε το 1938, η οικοδόμησή του όμως πραγματοποιήθηκε την περίοδο 1955-1958³¹. Το επίμηκες κτίσμα του μεσοπολεμικού οικοτροφείου στην ορεινή περιοχή της Κοζάνης, με τυπολογία, μορφή και κατασκευαστικές μεθόδους ανάλογες του οικοτροφείου Σιάτιστας, αποκαταστάθηκε πρόσφατα και έλαβε χρήση παρόμοια με την αρχική του, στεγάζοντας τη Σχολή Δημοτικής Αστυνομίας Τσοτυλίου.

Το Ησυχαστήριο φοιτητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στο Περτούλι Τρικάλων

Οι φιλόδοξες μελέτες Μητσάκη για τα οικοτροφεία της Δυτικής Μακεδονίας συμπληρώνονται με την εξέχουσα μελέτη του αρχιτέκτονα για το Ησυχαστήριο φοιτητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στα ορεινά της νότιας Πίνδου, που εκπονήθηκε την περίοδο 1939-1940, παράλληλα με τη μελέτη για τη Γεωπονοδασολογική – Φυσικομαθηματική Σχολή του ίδιου πανεπιστημίου. Η θεμελίωση του κτιρίου πραγματοποιήθηκε στις 15 Αυγούστου 1940, παρουσία του πρύτανη του Πανεπιστημίου, καθηγητή Αναστάσιου Οικονομόπουλου (1893-1972), ο οποίος, με τη ευκαιρία της θεμελίωσης, εκφώνησε έναν εμπνευσμένο λόγο³². Το κτίριο αποπερατώθηκε μεταπολεμικά, δίχως να εφαρμοστεί με ακρίβεια η μεσοπολεμική μελέτη.

Η πρόταση Μητσάκη αφορά ένα επίμηκες οικοδόμημα που επρόκειτο να κτιστεί στο δάσος Περτουλίου, δυτικά των Τρικάλων, σε υψόμετρο 1.200 μέτρων. Το κτιριολογικό πρόγραμμα περιλαμβάνει στο ισόγειο: «σκεπαστό», δηλαδή ημιυπαίθριο χώρο, ως συνέχεια της αίθουσας διαμονής – φαγητού, μαγειρείο, παρασκευαστήριο τροφίμων, αποθήκες και κοιτώνες προσωπικού. Σε καθέναν από τους τρεις υπερκείμενους ορόφους οργανώνονται δεκαοκτώ μονόκλινοι κοιτώνες, προσανατολισμένοι στη μεσημβρία. Οι δέκα από αυτούς προορίζονται για τις φοιτήτριες και οι υπόλοιποι σαράντα τέσσερις για τους φοιτητές. Οι κοιτώνες εξυπηρετούνται από κοινόχρηστους χώρους υγιεινής σε κάθε επίπεδο, βοηθητικές αίθουσες και χώρους αποσκευών, προσανατολισμένους προς το βορρά. Χώροι υπηρεσίας σχηματίζονται και στους ορόφους, ενώ στο τελευταίο επίπεδο προβλέπεται μικρό ιατρείο.

Το κτίριο του ησυχαστηρίου εμφανίζει σημαντικές ομοιότητες στην τυπολογική του οργάνωση με τα οικοτροφεία της Δυτικής Μακεδονίας και εξελίσσεται περαιτέρω: οι χώροι οργανώνονται σε δύο επιμήκεις ενότητες, η πρώτη από τις οποίες, προσανατολισμένη στη μεσημβρία, συγκεντρώνει τους κύριους χώρους και η δεύτερη, προσανατολισμένη στο βορρά, συγκεντρώνει τους δευτερεύοντες χώρους. Χαρακτηριστική είναι η σχεδίαση μονόκλινων κοιτώνων σε σειρά, καθ' όλο το μήκος της μεσημβρινής ζώνης, σε αντίθεση με τους ενιαίους θαλάμους εκατέρωθεν του αξονικού κλιμακοστασίου στα μαθητικά οικοτροφεία. Η προσπέλαση σε κοιτώνες και βοηθητικούς χώρους εξασφαλίζεται από διαδρόμους, που εντάσσονται με σαφήνεια στη μεσημβρινή ενότητα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η τοποθέτηση των κλιμακοστασίων στη βορεινή ενότητα. Οι φοιτητές σχεδιάζεται να χρησιμοποιούν το κεντρικό κλιμακοστάσιο που τοποθετείται στο μέσον του συνολικού μήκους του οικοδομήματος. Πρόκειται για κλιμακοστάσιο δύο κλάδων που διατάσσεται παράλληλα προς το κτίριο και όχι εγκάρσια προς αυτό, όπως είδαμε στα προηγούμενα παραδείγματα οικοτροφείων. Για τις φοιτήτριες, προβλέπεται διαφορετικό κλιμακοστάσιο, δίπλα στο κεντρικό, με έναν ευθύ κλάδο που φθάνει ως τον πρώτο όροφο.

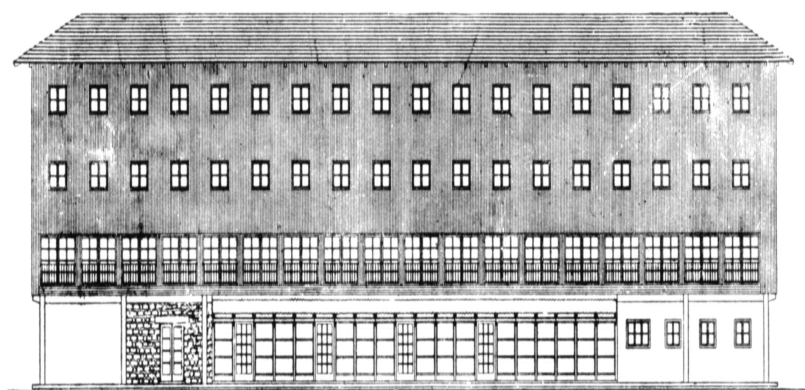
Η μορφή του φοιτητικού ξενώνα στο δάσος της Πίνδου επηρεάζεται έντονα τόσο από τη λειτουργία του κτίσματος, όσο από την κατασκευή που επιλέγεται να ακολουθηθεί, σε

³¹ «ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΑΤΡΥΤΟΙΣ ΚΟΠΟΙΣ ΚΑΙ ΜΟΧΘΟΙΣ ΤΟΥ ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΣΙΣΑΝΙΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑΤΙΣΤΗΣ Κ^{ΟΥ} ΙΑΚΩΒΟΥ ΕΝ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΕΚΑΣΤΟΤΕ ΕΦΟΡΕΙΩΝ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ, ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΟΥ ΕΡΑΝΟΥ ΤΗΣ Α. Μ. ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΑΥΛΟΥ, ΤΗΣ ΠΑΜΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΝΑΔΑ, ΤΟΥ ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟΥ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1955 – 1958, ΤΟΥ ΘΕΜΕΛΙΟΥ ΤΕΘΕΝΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1938».

³² Δ. Λούκα (επιμ.), *Το Περτούλι. Οικισμός, Φυσικό Περιβάλλον, Ιστορία*, Πολιτιστικός Σύλλογος Περτουλίου, Τρίκαλα 2009, σσ.353-358.

συσχέτιση με την παρουσία του κτιρίου στο ορεινό περιβάλλον. Ο αρχιτέκτων επιλέγει να χρησιμοποιήσει μια ποικιλία υλικών και κατασκευαστικών μεθόδων: η μεσημβρινή ζώνη είναι κατασκευασμένη από σκελετό οπλισμένου σκυροδέματος (δοκοί και υποστυλώματα), ενώ τα δάπεδα, οι εσωτερικοί και οι εξωτερικοί τοίχοι, καθώς και η στέγη κατασκευάζονται από ξυλεία. Η βορεινή ζώνη σχηματίζεται από συνδυασμό σκελετού από φέρουσες λιθοδομές και οπλισμένου μπετόν για τις δοκούς και τις πλάκες. Η επιλογή αυτή υπαγορεύεται από οικονομικούς περιορισμούς και από τα χαρακτηριστικά του ορεινού περιβάλλοντος (ορεινή δασώδης έκταση, κεκλιμένο έδαφος γηπέδου)³³.

Η οργάνωση των όψεων του επιβλητικού οικοδομήματος αποκαλύπτει έναν επιτυχή συνδυασμό στοιχείων από τη μοντέρνα και την παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Η πρόσοψη οργανώνεται σε δύο ανισομεγέθεις ζώνες με έντονο το στοιχείο της αντίθεσης μεταξύ τους (εικ. 10). Στο ισόγειο, κυριαρχεί η κατασκευή της πυλωτής με τα επαναλαμβανόμενα υποστυλώματα, ένα μέρος των οποίων είναι ορατό και ένα άλλο καλύπτεται πίσω από τα εκτεταμένα υαλοστάσια της τραπεζαρίας. Σημειώνουμε πως αντίστοιχο χειρισμό συναντήσαμε ήδη στη μελέτη για τις παιδικές εξοχές Βούλας το 1933. Η επιλογή της διαφάνειας είναι ιδιαίτερα εύστοχη για το επίπεδο αυτό, λαμβάνοντας υπόψη τις κοινόχρηστες λειτουργίες που εξυπηρετούνται. Στους τρεις υπερκείμενους ορόφους των κοιτώνων πρωτότυπη και εντυπωσιακή είναι η διαμόρφωση της πρόσοψης και μεγάλων τμημάτων των δύο πλάγιων όψεων από τοπική ξυλεία. Τα μικρά επαναλαμβανόμενα ανοίγματα του δεύτερου και του τρίτου ορόφου αποκαλύπτουν με σαφήνεια τη λειτουργία των χώρων στο εσωτερικό του κτιρίου. Αντιθέτως, τα ανοίγματα του πρώτου ορόφου εκτείνονται από τα δάπεδα μέχρι περίπου το ύψος της κρέμασης των δοκών και φράσσονται από δύο μεγάλα παράθυρα ανά κοιτώνα, το επάνω μέρος των οποίων ανοίγει για αερισμό και το κάτω παραμένει σταθερό. Εντύπωση προκαλεί η ειλικρίνεια της γυμνής λίθινης κατασκευής, όπως η τελευταία παρουσιάζεται στην οπίσθια και στις πλάγιες όψεις: πρόκειται για μια βοηθητική κατασκευή, ασύμμετρα τοποθετημένη ως προς την αντίστοιχη εμπρόσθια, καμία επιφάνεια της οποίας δεν είναι επιχρισμένη. Η εικόνα των ιχνών των πλακών και των πρεκιών των ανοιγμάτων από μπετόν διασκεδάζει τη μονοτονία της επανάληψης του κυρίαρχου ψυχρού υλικού. Οι επιχρισμένες τοιχοποιίες, που κυριαρχούν σε όλα σχεδόν τα έργα του Μητσάκη, περιορίζονται εδώ μόνο στα διαμερίσματα του προσωπικού και στο παρασκευαστήριο των τροφίμων στο ισόγειο.

Εικόνα 10. Ν. Μητσάκης, Ησυχαστήριο φοιτητών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Περτούλι Τρικάλων, 1939-1940. Μεσημβρινή πρόσοψη.

Photo 10. N. Mitsakis, Retreat for the students of the University of Thessaloniki, Pertouli, Trikala, 1939-1940. Southern front elevation.

³³ Ο Ν. Μητσάκης σε δημοσίευσμά του στα *Τεχνικά Χρονικά* (αρ. 196/1940, σσ.141-143) με θέμα τη μελέτη του ξενώνα γράφει: «Η δυνατότης χρησιμοποίησεως ξυλείας εις ευρείαν κλίμακα (σημ.: το Πανεπιστήμιο είχε ήδη προβεί στην εγκατάσταση πριονιστηρίου στον τόπο της μελέτης) ως και η ανάγκη αποφυγής λιθίνης κατασκευής προς μεσημβριαν εις το πρώτον επίπεδον –η θεμελίωσις θα ήτο εξαιρετικώς δαπανηρά λόγω της κλίσεως του εδάφους– με έφερε προς ένα σκελετόν εξ ωπλισμένου σκυροδέματος, εξ υποστυλωμάτων και δοκών, ο οποίος με μίαν σχεδιαζομένην όπισθεν λιθίνην κατασκευήν δέχεται των ορόφων τα ξύλινα μέρη: δάπεδα, τοιχώματα εσωτερικά και εξωτερικά, στέγην. Κατ' αυτόν τον τρόπον η διαμόρφωσις των εσωτερικών χώρων ως και των ανοιγμάτων προς μεσημβριαν γίνεται ελευθέρα καθ' ύψος και ανεξάρτητος του φέροντος οργανισμού».

Συμπεράσματα

Στα πλαίσια της εργασίας αυτής, ερευνήθηκαν τρεις κατηγορίες άγνωστων, ως επί το πλείστον, κτιρίων εκπαίδευσης του αρχιτέκτονα Ν. Μητσάκη: σχολικά κτίρια στη Δημητσάνα, τη Βυτίνα και στο Ζυγοβίσι, παιδικές εξοχές στο Χορτιάτη και στην Πάτρα, οικοτροφεία στη Σιάτιστα, στο Τσοτούλι και το Περούλι. Πρόκειται για μεσοπολεμικά κτίρια όλων των κλιμάκων, τα περισσότερα από τα οποία κατασκευάστηκαν και σήμερα βρίσκονται σε λειτουργία. Ορισμένα κτίστηκαν μεταπολεμικά, στα σχέδια των μεσοπολεμικών μελετών, ενώ για ελάχιστα από αυτά οι μελέτες εκτελέστηκαν μερικώς ή δεν εφαρμόστηκαν. Τα παραπάνω κτίρια έχουν αποκτήσει ιστορική και αρχιτεκτονική αξία, η οποία, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, δεν έχει συνδεθεί με την αποκατάσταση και αξιοποίησή τους.

Στο Γυμνάσιο Δημητσάνας παρακολουθήσαμε τη μετάβαση από την τυποποιημένη τυπολογία σχολικών κτιρίων του αρχιτεκτονικού τμήματος σε τύπους που λαμβάνουν υπόψη τους τα χαρακτηριστικά του τοπίου και εντάσσονται ήπια σε αυτό. Στη μορφή του κτιρίου παρατηρούμε την ποιοτική κατασκευή και τις επιδράσεις την ισχυρής, τοπικής αρχιτεκτονικής παράδοσης. Η εργασία του Μητσάκη στην περιοχή, που συνεχίζεται την ίδια περίοδο με διαρρυθμίσεις στα παλαιά κτίρια του Δημοτικού Σχολείου-Βιβλιοθήκης και του Διδακτηρίου Θηλέων Δημητσάνας, μας επιτρέπει να κάνουμε λόγο για σημαντική μεσοπολεμική δραστηριότητα στον τομέα των σχολικών κτιρίων στην ορεινή περιοχή, που αξίζει να τύχει συστηματικής προβολής και αξιοποίησης.

Το Δημοτικό Σχολείο Ζυγοβιστίου που σχεδιάζεται το 1933, αποτελεί την τελευταία μελέτη του Μητσάκη για την ίδια περιοχή. Πρόκειται για περίοδο κατά την οποία τα έργα που παράγονται από τον αρχιτέκτονα διακρίνονται για τον έντονο ρασιοναλιστικό τους χαρακτήρα (π.χ. το Δημοτικό Σχολείο στην οδό Κωλέττη στην Αθήνα και το Ανώτερο παρθεναγωγείο Θεσσαλονίκης). Στο διδακτήριο του Ζυγοβιστίου γίνεται σαφές ότι το ορεινό τοπίο με τα χαρακτηριστικά του, παρέχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν, παράλληλα προς την πρωτότυπη, μοντέρνα τυπολογία, μορφές εμπνευσμένες από την τοπική αρχιτεκτονική. Το λιτό οικοδόμημα του πρώην Δημοτικού Σχολείου θεωρούμε ότι πρέπει να αποκατασταθεί σύντομα και να αξιοποιηθεί επωφελώς, φιλοξενώντας μια ήπια χρήση.

Οι παιδικές εξοχές αφορούν μια νέα σειρά μελετών, που ξεκινά το 1933 και συνεχίζεται το 1938, αποτελώντας τους προδρόμους των μελετών μεγάλης κλίμακας για τα οικοτροφεία, οι οποίες εκπονούνται στις παραμονές του Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Στις Παιδικές Εξοχές «Μέριμνας» Χορτιάτη και Αρόης Πάτρας, κτισμένες σε αμφιθεατρικά τοπία με έντονα κεκλιμένο έδαφος, παρακολουθήσαμε την εφαρμογή μοντέρνας τυπολογίας σε κτίρια μικρής ή μεσαίας κλίμακας με μεσημβρινό, κατά το δυνατόν, προσανατολισμό, εκτεταμένα συνεχόμενα ανοίγματα και υποστυλώματα από μπετόν, που κρύβονται πίσω από υαλοστάσια ή συμμετέχουν στη ρυθμική οργάνωση των προσώπων. Τα επιμήκη αυτά κτίσματα, κατασκευασμένα από ισχυρές επιχρισμένες λιθοδομές, καλύπτονται από ασύμμετρης διάταξης δίρριχτες ξύλινες στέγες και εντάσσονται με ήπιο τρόπο στο φυσικό περιβάλλον. Η επαναλειτουργία του μοναδικού διασωζόμενου κτιρίου παιδικών εξοχών στο υγιεινό ορεινό περιβάλλον του Χορτιάτη θα συνέβαλε στην ενίσχυση των γνώσεών μας για τα κτίρια της κατηγορίας αυτής, μετά την αποκατάστασή του από τις παράταιρες προσθήκες που το πλαισιώνουν.

Η τελευταία κατηγορία εκπαιδευτικών κτιρίων του Ν. Μητσάκη που εξετάσαμε, αφορά στα μαθητικά και φοιτητικά οικοτροφεία. Τα μεγάλης κλίμακας αυτά οικοδομήματα διακρίνονται για τη λειτουργικότητα της κάτοψής τους, την εύστοχη τοποθέτησή τους σε γήπεδα με έντονες κλίσεις, τη μορφή τους, που αποτελεί συνδυασμό στοιχείων από την αγροτική και τη μοντέρνα αρχιτεκτονική. Αν στη Σιάτιστα και στο Τσοτούλι κυριαρχεί η επιβλητική συμμετρία της πρόσοψης, στο Περούλι η εναλλαγή των όγκων από γυμνή λιθοδομή, τοπική ξυλεία και σκελετό από μπετόν στο δασώδες τοπίο προκαλεί αναμφίβολα το ενδιαφέρον του μελετητή. Το πρώην οικοτροφείο Τσοτουλίου έχει αποκατασταθεί πρόσφατα και χρησιμο-

ποιείται, φιλοξενώντας νέα χρήση, παρόμοια με την αρχική. Ελπίζουμε ότι το ίδιο θα συμβεί στο προσεχές μέλλον για το αντίστοιχο κτίριο στη Σιάτιστα.

Βιβλιογραφία

- Αντωνίου Α., «Κινδυνεύει το παλαιό Δημοτικό Σχολείο Συκεών», *Τεχνογράφημα Τ.Ε.Ε./Τ.Κ.Μ.*, 385/15.11.2009, σ. 19.
- Αντωνίου Α., «Οι νεοβυζαντινές αναζητήσεις του Ν. Μητσάκη στη Βόρεια Ελλάδα», *Δ' Επιστημονικό Συνέδριο για τα Γρεβενά. Ιστορία, Τέχνη, Πολιτισμός, Περιβάλλον*, Τομέας Ιστορίας Τέχνης, Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ. – Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών, Γρεβενά, 9-11.4.2009.
- Γιακουμακάτος Α., «Από τον συντηρητισμό στον λαϊκισμό με ένα σταθμό στο μοντέρνο. Η αρχιτεκτονική του μεσοπολέμου», Κονταράτος Σ., Wang W. (επιμ.), *Αρχιτεκτονική του 20ού αιώνα: Ελλάδα*, κατάλογος της έκθεσης (1999), Μόναχο, 2000, σσ. 26-39.
- Γιακουμακάτος Α., «Η σχολική αρχιτεκτονική και η εμπειρία του 'μοντέρνου' στην Ελλάδα του μεσοπολέμου», *Θέματα Χώρου + Τεχνών*, 18/1987, σσ. 50-61.
- Γιακουμακάτος Α., «Η συμβολή του Νίκου Μητσάκη στην ανανέωση της σχολικής αρχιτεκτονικής και το διελληνικό πνεύμα», *Εικαστικά*, VI (1985 αρ. 4), σσ. 50-55.
- Γιακουμακάτος Α., «Ο ευρωπαϊκός ρασιοναλισμός και η Ελλάδα του μεσοπολέμου. Μια συγκριτική θεώρηση της αυτόχθονης σύγχρονης αρχιτεκτονικής παραγωγής», *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 16/1982, σσ. 75-92.
- Εθνικόν Μετσόβιον Πολυτεχνείον, *Διπλωματούχοι Ανωτάτων Σχολών Ε.Μ.Π. 1890-1949*, Αθήνα, 1950.
- Giacumakatos A., Godoli E., *L' architettura delle scuole e il razionalismo in Grecia*, Modulo ed., Firenze, 1985.
- Καραντινός Π. (επιμ.), *Τα Νέα Σχολικά Κτίρια*, έκδ. Τ.Ε.Ε., Αθήνα, 1937.
- Καρδάσης Α., *Δημητσάνα. Μια δοξασμένη πόλη*, Αθήνα, 1988.
- Κυριακού Κ., *Το αρχείο της Δ/σης Τεχνικών Υπηρεσιών του ΥΠΕΠΘ (1898-1986)*, Βιβλιοθήκη Γενικών Αρχείων του Κράτους, Αθήνα, 1993 (Β' έκδοση συμπληρωμένη).
- Λούκα Δ. (επιμ.), *Το Περούλι. Οικισμός, Φυσικό Περιβάλλον, Ιστορία*, Πολιτιστικός Σύλλογος Περούλιου, Τρίκαλα, 2009.
- Μητσάκης Ν., «Ησυχαστήριο Φοιτητών στο Περούλι Τρικάλων», *Τεχνικά Χρονικά*, αρ. 196/15.2.1940, σσ. 141-143.
- Μητσάκης Ν., «Οι κοιτώνες του συγκροτήματος Πειραιώς εις τας Παιδικάς Εξοχάς Βούλας», *Τεχνικά Χρονικά*, αρ. 58/15.5.1934, σσ. 444-445.
- Πανουσάκης Χ., *Νικόλαος Μητσάκης 1899-1941*, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 1999.
- Τσολάκης Π., Αντωνίου Α., «Ιστορικά σχολικά κτίρια ευεργετών στη Δυτική Μακεδονία», *Επιστημονικό Συνέδριο «Τέχνη και εθνική ευεργεσία»*, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 26-28.11.2008.
- Φεσσά-Εμμανουήλ Ε. (επιστ. επιμ.), *Ελληνική Αρχιτεκτονική Εταιρία. Αρχιτέκτονες του 20ού αιώνα. Μέλη της Εταιρίας*, Ποταμός, Αθήνα, 2009.
- Φεσσά-Εμμανουήλ Ε., Μαρμαράς Ε.Β., *12 Έλληνες Αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2005.
- Τζελέπης Π.Ν., *Villages d' enfants*, A. Morance, Paris, 1936.
- Φιλιππίδης Δ., *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική. Αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη (1830-1980) σαν αντανάκλαση των ιδεολογικών επιλογών της νεοελληνικής κουλτούρας*, Μέλισσα, Αθήνα, 1984.
- Χολέβας Ν.Θ., *Αρχιτεκτονική του μεσοπολέμου στα Βαλκάνια*, Φιλιππότης, Αθήνα, 1994.

Πηγές

Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείου Μπενάκη, Αρχείο Ν. Μητσάκη, Φ2.22, Φ7.69.

Γενικά Αρχαία του Κράτους, Αρχείο Διεύθυνσης Τεχνικών Υπηρεσιών ΥΠ.Ε.Π.Θ., Α.Σ. 116, 303, 626, 1050, 1136, 1181, 1247, 1286, 1311.

Modern architecture and mountainous landscape: Educational buildings of N. Mitsakis

A. Antoniou, BA Dip. Architect, M.Sc Architectural History,
Ph.D Candidate, Adjunct Lecturer A.U.Th.

Abstract

This paper presents the research conducted to obscure educational buildings designed by Nikos Mitsakis (1899-1941) for mountainous areas of Greece between 1927 and 1940. N. Mitsakis studied architecture during 1917-1921 in the School of Architecture, founded that time, at the National Technical University of Athens, in which he served as a tutor at the chair of Professor E. Hèbrard from 1931 to 1933. In 1926 Mitsakis was employed at the architectural department of the Greek Ministry of Education. From 1930 he became head of the office and was assigned with the construction and architectural design of new school buildings until his sudden death.

The three categories of educational buildings which are researched –school buildings, children summer camps and students’ dormitories– were designed and constructed, in their majority, for mountainous towns, villages and forest areas of Western Macedonia (Siatista and Tsotyli in the prefecture of Kozani), Thessaly (Pertouli in the prefecture of Trikala) and Peloponnese (Dimitsana and Vytina in the prefecture of Arkadia). Through the presentation of unknown data about the life and work of the interwar architect, questions of typology, morphology and construction of the modern educational buildings in mountainous areas are examined. In parallel this presentation elaborates on the influence of the natural and constructed environment in the formation of the buildings’ features. It concerns buildings of all scales which are harmoniously placed in their mountainous landscape, often following an original, modern typology and forms influenced by the local tradition. The significant contribution of local benefactors, offering generous grants for the construction and management of schools and dormitories plays a decisive role in determining the buildings’ scale, the ambitious form and the short-term completion. The presented data, originating mostly from the Archive of the Technical Services Directorate of the Ministry of Education, confirm the historical and architectural value of the forgotten ornaments of the local interwar architecture, stressing the necessity of restoration and use of these buildings which in many cases are abandoned and allowed to be defaced.